

## Forsamlingshusene i Nordslesvig.

Af N. H a n s e n.

Som den nationale Kamp i Nordslesvig føres, gaar det i visse Maader ligesom i Skakspillet: Naar en af Spillerne her gør et *Træk*, søger Modspilleren ved et *Modtræk* at krydse den andens Planer, og det gælder om samtidig med Forsvaret at rette et Modangreb mod Modstanderen.

Paa lignende Maade har Kampen i Sønderjylland bestaaet i Træk og Modtræk. Da det danske Sprog i Slatningen af Halvfjerdserne var trængt saa langt tilbage i Skolen, at Tysk havde faaet samme Ret som Modersmaalet, gjorde man fra dansk Side et ypperligt Modtræk ved Oprettelsen af Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig. — Da den berygtede Sproganordning af 1888 kom med det afgørende Angreb paa Modersmaalet, oprettedes nogle Aar efter, i 1893, Skoleforeningen, der skulde hjælpe nordslesvigske Unge til paa danske Skoler at lære, hvad de hjemlige Skoler nægtede dem. — Da Angrebet rettedes paa vor Jord, blev i 1910 med kort Varsel „Nordslesvigs Kreditforening“ oprettet som et kraftigt virkende Modtræk.

Paa samme Maade er det gaaet til med de *Forsamlingshuse*, som i de senere Aar har rejst sig rundt om i Nordslesvig.

Under Køllerpolitikken havde Myndighederne faaet Øje for den store Betydning, som Foreningslivet og de folkelige og nationale Møder havde for den nordslesvigske Befolkning. Ved disse Møder, der hovedsagelig blev holdt i Krosalene, styrkedes Sammenholdet, spredtes Oplysning om vore Forhold, og i det hele taget udøvedes der her et folkeopdragende Arbejde af stor Betydning. Meget træffende er vore politiske Møder bleven kaldt *nationalt opbyggende Møder*. Mange vil her have erfaret, at Bevidstheden om at være fælles med alle sine Folkefæller om den nationale Forsvarskamp, giver Styrke og fornyet Mod.

Det var imod dette Punkt, at Køllerpolitikken rettede et af sine Angreb, der i Begyndelsen saa farligt nok ud, og som en Overgang ganske sikkert ogsaa bidrog til at svække vor Stilling. Myndighederne lagde et stærkt Pres paa Kromændene for at faa dem til at nægte Lokale til danske Møder. Adlød de ikke, kom Straffen i Form af skærpede Politibestemmelser, Afkortelse af Polititimen osv.

Saaledes fik Gæstgiver J. Frosch i Toftlund, der kort i Forvejen havde stillet sit Lokale til Raadighed for et politisk Møde, følgende Skrivelse:

Den konstituerede  
Amtsforsender.

Toftlund, d. 24. Marts 1899.

Den Forlængelse af Polititimen til Kl. 11, som De én Gang for alle har faaet og hidtil har haft,

fratages Dem herved, og Polititimen fastsættes igen til Kl. 10. Samtidig meddeler jeg Dem, at De i Fremtiden ikke vil faa Politiets Tilladelse til Afholdelse af offentlig Dans og lignende.

*v. Stojentin.*

Dette Kneb var dog ikke nogen ny Opfindelse, som Køllerpolitikken havde gjort. Midlet havde, især i Junkeregnene i Tyskland, i lang Tid været praktiseret af Myndighederne overfor politiske Modstandere, og Systemet havde endog faaet sit eget Navn: „Saal-abtreiberei“.

Myndighederne ønskede dog ikke ligefrem at tilstaa dette indirekte Straffesystem overfor Værterne. Den 14. Maj 1903, da Rigsdagsvalget stundede til, rettede Tobaksfabrikant *M. Andresen*, Aabenraa, der var opstillet som Kandidat i 2. Valgkreds, en høflig Forespørgsel til Landraad *v. Uslar*, om der var Fare for, at der fra Politiets Side vilde blive paaført Værterne Næringstab, om de gav Lokaler til danske Vælgermøder.

Herpaa svarede Landraaden med følgende Skrivelse:

Brøndlund Slot, d 15. Maj 1903.

Paa Deres Skrivelse af 14. ds. svarer jeg høfligst, at jeg maa overlade det til Kromændene selv, om de vil overlade Dem deres Lokaler til Afbenyttelse.

Ingen af de mig undergivne Politimyndigheder har skadet Gæstgiverne, Politihandhævelsen fra d'Hrr. Amtsforstanderes Side overfor Kromændene har hidtil ikke givet Anledning til begrundet Klage.

*v. Uslar.*

Dette Svar kunde jo tyde paa, at Myndighedernes Holdning i dette Spørgsmaal var fuldstændig uangribelig. Men man kan imidlertid ikke altid bedømme de

preussiske Myndigheder retfærdigt efter deres officielle Skrivelser. Et Par Maaneder efter offentliggjordes nemlig følgende Skrivelse fra Landraad v. UsLAR, udstedt under samme Dato som Skrivelsen til Fabrikant M. Andresen:

Strengt fortroligt!

Aabenraa, d. 15. Maj 1903.

Som Bilag oversender jeg Dem til Underretning en Forespørgsel fra Andresen samt mit Svar. Jeg haaber, at Værterne vedblivende ikke giver Lokaler til Andresens Møder. Jeg beder Dem høfligst om at gaa forsigtig og behændig til Værks. Skulde en eller anden Vært stille sine Lokaler til Raadighed, beder jeg Dem om at notere ham.

*v. UsLAR.*

Til  
d'Herrer Amtsforstandere.

Egenhændigt!

Da Hr. Andresen saa denne Skrivelse, kunde han jo næsten ikke tro sine egne Øjne: at en kongelig preussisk Embedsmand som Landraad v. UsLAR paa samme Dag skulde have skrevet de to modstridende Dokumenter. Han sendte en høflig Forespørgsel til Landraaden og bad om en Forklaring. Men indtil Dato har Hr. v. UsLAR ikke givet noget Svar paa denne Forespørgsel.

Havde Kromændene nu alligevel givet Lokaler til danske Møder, var det selvfølgelig ikke blevet ved, at Amtsforstanderne havde noteret dem, som Landraaden saa smukt bad dem om. „Straffen“ skulde nok følge i en eller anden Form, og Frygten for de Næringstab, der ad denne Vej kunde paaføres Værterne, virkede — hvad der

til en vis Grad er forstaaeligt nok. Det lykkedes Myndighederne at gennemføre Krospærringssystemet for *hele Nordslesvig* kort efter Aarhundredskiftet, og dermed havde de, mente de da, ført et dræbende Slag imod det danske „Mødevæsen“.

Men ogsaa her lykkedes det den danske Befolkning at finde og gennemføre et Modtræk. Samtidig med eller rettere kort efter, at Krodørene var bleven slaaet i, sprang Forsamlingshusdørene op. Allerede i sidste Halvdel af Halvfemserne havde flere Forsamlingshuse rejst sig rundt om i Nordslesvig. Men da Spærringssystemet var gennemført, kom der *Flart* i Byggeriet; og nu i Øjeblikket staar der 46 Forsamlingshuse i Brug Landet over, og 4—5 er planlagt og venter paa at blive opført.

Denne Kamp var bleven ført paa en saadan Maade og med et saadant Udfald, at vi har al Grund til at være tilfreds med Udviklingen. I Forsamlingshusene, som Befolkningen selv ejer, har vi faaet langt bedre og hyggeligere Lokaler, end vi i de fleste Tilfælde havde i Krosalene i gamle Dage. Der afholdes langt flere Møder, kommer langt flere Tilhørere end før, og Forsamlingshusene virker paa mange andre Omraader samlende paa Befolkningen, ved Gymnastik, Læse-aftener, Sangaftener o. s. v., hvor alle uden Persons Anseelse mødes og føler sig hjemme. Dertil kommer endvidere, at Møderne i et Forsamlingshus i Regelen vil blive billigere end i Kroen, og det er en Ting af Betydning, naar det gælder om at faa saa mange som muligt med, ogsaa af dem, for hvem de medfølgende Smaaudgifter spiller en Rolle.

De 46 Forsamlingshuse; som for Ojeblikket er i Brug i Nordslesvig, er følgende; Tallet angiver Aaret, da Huset blev opført:

I *Haderslev* Kreds (*Vesteramt*) 20 Forsamlingshuse:

Bovlund <sup>1)</sup> . . . . .	1870
Skrave . . . . .	1892
Oster Lindet . . . . .	1895
Vodder <sup>2)</sup> . . . . .	1896
Bevtoft . . . . .	1897
Nustrup . . . . .	1898
Agerskov . . . . .	} 1903
Rødning, „Rødninghus“ . . . . .	
Skærbæk Landbohjem . . . . .	} 1905
Brøns . . . . .	
Hjerting . . . . .	
Roager . . . . .	
Rurup . . . . .	} 1906
Føl . . . . .	
Høgshøj . . . . .	} 1907
Skodborg . . . . .	
Brendstrup . . . . .	} 1908
Hygum . . . . .	
Jels Landbohjem . . . . .	1908
Spandet . . . . .	1909

(*Østeramtet*)<sup>3)</sup> 7 Forsamlingshuse:

Tyrstrup, „Frej“ . . . . .	1897
Haderslev . . . . .	1902
Anslet . . . . .	1905

<sup>1)</sup> Bovlund Menighedssal er regnet med, skønt den jo ikke i egentlig Forstand hører ind i Forsamlingshusenes Række. Men den gamle Kirkesal benyttes efter Frimenighedskirkens Opførelse paa samme Vis som Forsamlingshusene, til Foredrag, Gymnastik m m., og er derfor taget med her.

<sup>2)</sup> Vodder Forsamlingshus bruges kun til kirkelige Møder.

<sup>3)</sup> For nylig meddeltes, at den gamle Skole i Bæk var købt med det Formaal at omdanne den til et Forsamlingshus.

Hoptrup . . . . .	}	1906
Hyrup . . . . .		
Vedsted Landbohjem . . . . .		
Kastvraa . . . . .		1908

I *Aabenraa* Kreds, 6 Forsamlingshuse:

Aabenraa, „Folkehjem“ (købt)	1900	
Tyrsbøl . . . . .	1906	
Gønner . . . . .	1908	
Nørre Hostrup . . . . .	1909	
Bolderslev . . . . .	}	1910
Hjortkær . . . . .		

Foruden disse Forsamlingshuse i Aabenraa Amt kan ogsaa nævnes *Hotel Stadt Hamborg* i *Graasten*, som er købt af Danske, og som benyttes paa lignende Maade som Forsamlingshusene, til Møder, Gymnastik o. l. Endvidere er der i *Felsted* planlagt og samlet en Del af den nødvendige Kapital til en Forsamlingsbygning, ligesom der ogsaa i *Kliplerveggen* har været arbejdet paa at faa et Hus rejst.

I *Sønderborg* Kreds 5 Forsamlingshuse:

Sottrup . . . . .	1898	
Nybøl, „Eben Ezø“ . . . . .	1900	
Nordborg, „Nørherredhus“ . . . . .	}	1906
Tandslet . . . . .		
Egen . . . . .		1908

I *Sønderborg* By har der været et dansk Forsamlingshus, oprettet 1903 af et Selskab med begrænset Hæftelse. Huset blev solgt 1907, men Selskabet bestaar endnu og ejer en betydelig Kapital, som skal anvendes til Oprettelsen af et nyt Forsamlingshus. Huset vil blive rejst i det kommende Aar. Paa et Møde kort før Jul besluttedes Oprettelsen af det ud-

videde Selskab (S. m. b. H.). Kapitalen, som Selskabet har til Raadighed, er ca. 83,000 Mk. Efter et foreløbigt Overslag vil Bygningen komme til at koste 90—100,000 Mk. Som Byggeplads valgtes et Grundstykke overfor Smaabanegaarden. Arkitekt *Nyrop*, Københavns Raadhus' Bygmester, vil levere Tegningen.

I Sommeren 1911 har man endvidere begyndt Opførelsen af et Forsamlingshus i *Svenstrup* i Als Nørherred. Byggesummen anslaaes til 13,000 Mk., og Salen kan rumme 150 Personer.

I *Dybbøl* er der ogsaa Tanker fremme om at faa rejst en Forsamlingsbygning.

I *Tønder* Kreds 8 Forsamlingshuse:

Visby (købt) . . . . .	1894
Døstrup . . . . .	1906
Brede . . . . .	} 1907
Møgeltønder, „Møgeltønderhus“ .	
Jejsing . . . . .	1909
Emmerlev . . . . .	1910
Ballum, „Ballumhus“ . . . . .	} 1911
Bylderup, „Slogsherredshus“ .	

Det vil af ovenstaaende fremgaa, at Forsamlingshusbevægelsen tidligst og kraftigst har slaaet igennem i Haderslev Kreds. Bortset fra Boylund Menighedssal, der allerede opførtes 1870, men som oprindeligt kun blev benyttet som Frimenighedens Kirkesal, og som først senere er indrettet til Forsamlingshusbrug, er *Skrare Forsamlingshus* det første, som er blevet bygget i Nordslesvig. Det vil derfor have sin Interesse at høre lidt nærmere om Husets Oprettelse, da det jo indeholder Begyndelsen til en saa betydningsfuld Bevægelse.



### Det første Forsamlingshus.

Naar man vil efterspore Aarsagerne til, at det første Forsamlingshus i Nordslesvig blev rejst, maa man i Grunden gaa helt tilbage til Midten af forrige Aarhundrede, ud til Vesteregnet, hvor *Kristen Kold* og *Sigfred Ley*, der begge var Lærere hos Knud Knudsen i Forballum, havde begyndt med at holde „danske Samfund“smøder paa Færgegaarden i Forballum. Disse Møder vandt stor Tilslutning og vakte Opmærksomhed i vide Kredse. Senere tog man ogsaa i *Borlund* Tanken op, og mange Steder i Sønderjylland var der Mænd, som ønskede at faa en lignende Virksomhed i Gang paa deres Egn.

Det var bl. a. Tilfældet i Københoved. Denne Landsby har i Tidens Løb huset mange udprægede Personligheder, som i særlig Grad har taget fremragende Del i den folkelige Udvikling. Paavirket af Bevægelsen i Forballum og Borlund søgte den unge Gaardejer *I. N. H. Skrumager* at faa et saadant Arbejde i Gang i Københoved. Han havde forstaaet disse Møders Betydning, og de stod for ham som noget saa attraaværdigt, at han mente, at hvor der var Mulighed for at finde Øre, burde Forsøget gøres. I Efteraaret 1862 fik han Lærer *Markus Buch* og Grd. *Claus Dall* interesseret for at gøre et Forsøg i den Retning, og der blev indbudt til et Møde i Skolen. Begyndelsen var meget lovende; Skolestuen var fyldt til sidste Plads, og der blev sunget gode danske Sange og læst forskellige Ting. Det var nu Meningen, at disse Møder skulde fortsættes en Gang om Ugen, men allerede næste Mødeaften mødte der kun ganske faa og den tredie Aften slet ingen, hvorefter Sagen foreløbig blev lagt hen.

Saa kom Krigen 1864, og efter dens ulykkelige Afslutning stod det Folk klart, at der nu maatte gøres et Arbejde for at styrke og opbygge dansk Folkeliv. Man tog nu her i Københoved det afbrudte Arbejde op igen, og der holdtes rundt om i Hjemmene ugentlige Møder i Vintermaanederne, hvor der blev sunget, talt og holdt Oplæsning. Saaledes gik Arbejdet i en Del Aar, indtil denne Arbejdsmaade afløstes af faste Møder, der holdtes først i Gaardejer *Muds Jacob Skøtts* og senere i Dyrlæge *J. Grams* Storstue. Deltagerne i disse Møder bestod hovedsagelig af Folk, der i denne Egn i temmeligt stort Tal havde sluttet sig til den grundtvigske Retning, paavirket ved Forbindelsen med Højskolen i Rødding.

Senere dannedes der Foredragsforeninger. Paa denne Egn havde *Foredragsforeningen „Fremtiden“*, der spændte over flere Sogne, allerede ladet afholde mange Møder. Et Forsamlingshus vilde under disse Forhold gøre udmærket Fyldest.

Nu kom der endvidere en Sag frem, som med Hensyn til Rejsningen af Forsamlingshuset i Skrave kom til at spille en betydelig Rolle; det var *Husflidssagen*. Siden 1872 havde der i Skrave Sogn bestaaet en Husflidsforening, og Husflidssagen havde i Gaardejer *Christian Lund* i Københoved haft en utrættelig og energisk Talsmand. Interessen for Husflidsarbejdet vakttes vidt omkring, men det havde sine Vanskeligheder. Før det første savnede man et fast Arbejdsrum, hvor Undervisningen i Husflid og Sløjd, som ogsaa blev taget op, kunde meddeles; og ved de aarlige Udstillinger maatte man nøjes med et Telt, hvad der i Tilfælde af daarligt

Vejr havde sine Ubehageligheder. Et Forsamlingshus vilde ogsaa paa dette Omraade kunne afhjælpe Manglerne.

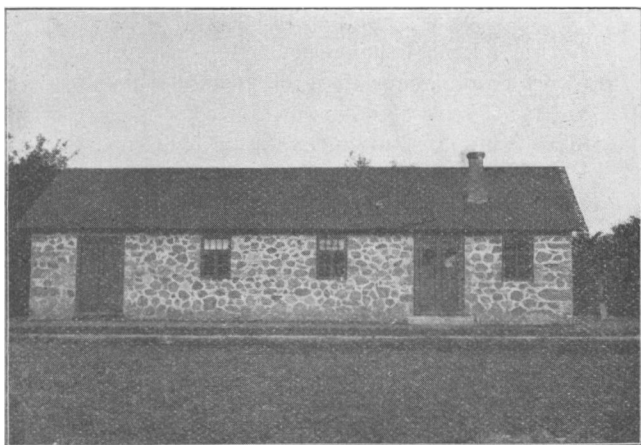
Og Tanken om at rejse et saadant Hus styrkedes endelig ved at se hen til Udviklingen i *Kongeriget*, hvor man mange Steder havde rejst Forsamlingshuse rundt om i Sognene og benyttede dem til Foredrag, Husflid og Gymnastik. Det laa da ret nær at prøve paa at faa denne Ide til at slaa Rod paa denne Side af Kongeaaen.

Efter at Tanken i nogen Tid havde været drøftet i Københoved, afholdtes i Foraaret 1892 et Møde hos Gdr. *I. B. Eliassen*, Bruunsgaard, der var bleven stærkt optaget af Sagen. Og de Tilstedeværende sluttede sig alle til Tanken, og man vedtog straks at begynde Aktietegningen. Det varede ikke længe, før den nødvendige Kapital var sikret; Aktierne var paa 25—100 Mark. De, som kørte rundt og besøgte Aktietegningen, behøvede i Reglen ikke engang at staa af Vognen for at faa en Mands Underskrift, saa Arbejdet gik let nok. Sparekassen for Frøs og Kalvslund Herreder paatog sig mod den fornødne Garanti af Deltagerne at yde det nødvendige Laan. Huset kom til at koste 5000 Mk.

Der nedsattes nu et Byggeudvalg, bestaaende af *I. B. Eliassen*, *I. N. H. Skrumsager* og Dyrslæge Gram med førstnævnte som Formand, og der købtes Byggegrund paa „Toftlundgaard“s Mark, hvor to Veje krydser hinanden tæt ved Skodborg Sogneskæl; flere af Aktiehaverne var nemlig fra Skodborg. I Løbet af Sommeren 1892 fuldførtes saa Bygningen. Af Haandværkerne var mange fra Kongeriget. Da Grænsen i dette Aar var spærret paa Grund af Kolera-faren sydfra, brugte Haandværkssvendene den Trafik i

al Stilhed at svømme over Kongeaaen for at komme til Arbejdspladsen.

Det blev et solidt Hus; mere solidt end egentlig smukt. Det er opført af Kampesten og bestaar af en større og en mindre Sal foruden Garderobeværelse og Køkken. Den store Sal kan rumme ca. 250 Personer og den lille ca. 30.



Skrave Forsamlingshus.

I December 1892 var Huset færdigt. I det af Forsamlingshusselskabet vedtagne Statut forbydes det at bruge Spiritus i Huset; ligeledes er Kortspil forbudt, og det paalægges Bestyrelsen at vaage over, at der ingen Udskejelser finder Sted.

Der holdtes i December et privat „Rejsegilde“; den egentlige Indvielse fandt først Sted efter Nytaar. Til „Rejsegildet“ havde Højskolclærerne la Cour og Nutzhorn i Askov efter Anmodning af I. B. Eliassen skrevet 2 Sange. I *la Cours* Sang hed det:

Mange enlige Hjem  
 vilde gerne ha' frem  
 Tidens stærkeste Drivkraft til Daad og ej Drom:  
 strække Foden med Kraft,  
 bringe Haanden paa Skaft,  
 sprede Lys over Tankens den levende Strøm.

Med hinanden i Haand  
 og samdrægtig i Aand  
 vil vi stævne til Værket, som vi vil ha' frem.  
 Naar vi løfter i Flok,  
 skal Velsignelsen nok  
 fra vort Samlingshus finde de tusinde Hjem.

Sidste Vers af Nutzhorns Sang lød:

Men om vor Gerning skal Lykke faa,  
 maa Modersmaalet her tales,  
 saa Fædres Stordaad til Hjerter naa,  
 og Fremtidsmaalet lyst afmales.  
 Ja, Gymnastik og Sløjd og Tale god,  
 de Gamles Klogskab og de Unges Mod,  
 de sammenlagt  
 rigtig i Pagt  
 os hjælper Kursen ret at styre.

Huset benyttedes nu flittigt til Gymnastik og Husflid. Det første *Foredragsmøde*, der kan betragtes som Husets egentlige *Indvielse*, fandt Sted den 29. Januar 1893. Mødet afholdtes af Foredragsforeningen „Fremtiden“. Over 200 Mennesker havde givet Møde, og efter at „Udrundne er de gamle Dage“ var sunget, bød Byggeudvalgets Formand, *I. B. Eliassen*, Velkommen. Han udtalte Ønsket om, at Foredragsforeningen ret ofte vilde benytte Huset til Gavn og Glæde for sine Medlemmer. Daværende Journalist, Sprogforeningens nuværende Formand, *M. Andresen*, holdt derpaa Fore-

drag om Opdragelsen hos de gamle Grækere og fremhævede den Rolle, som Legemsøvelserne spillede for dem.

Foredragsforeningen „Fremtiden“s Formand var dengang den i 1906 afdøde Gaardejer *Hans Jokum Phylsant* i Langetved. Han havde skrevet 2 Sange til Mødet. Den første af dem, der blev sunget efter Foredraget, lod:

Ved

Indvielsen af Øvelses- og Forsamlingshuset.

rejst af Skodborg og Skrave Sogne i 1892.

Se et Hus fik vi bygt,  
 hvor i Venskab vi trygt,  
 ja, hvor frit vi med Lyst kan os ove  
 i den Ting, vi har kær  
 og, hvad godt er, især  
 sætte Viljen for Alvor paa Prøve

Her vil Haanden med Flid  
 alt i Ungdommens Tid  
 blive øvet i Sløjd og i Snille;  
 her til Legemets Skik  
 ved en sund Gymnastik  
 er det Selvbeherskelsen, vi ville.

Ej med skinsyge Nap,  
 men fortrolig, omkap  
 vil vi dreje paa Fremtidens Skrue,  
 hvad saa Kvinde og Mand  
 af Værdi faar i Stand  
 her vil bringes i Samling til Skue.

Saa hvad der end skal frem,  
 det kun ret vil faa Klem,  
 naar at Samfundsanden det kan bære

Vid, en Hal for dens Gang  
 gennem Tale og Sang  
 om „sandt og godt og skønt“ her skal være.

O, at Værket maa gaa,  
 som vi ærligt attraa,  
 og fredlyst for Strid og indre Fare;  
 som et Enighedsværk  
 denne Bygning blev stærk,  
 vi vil bede: „Gud saa den bevare!“

Ud fra denne Sang paaviste *Physant* derpaa, hvad Formaalet med Forsamlingshuset og med Foredragsforeningens Virksomhed var. Derpaa sang Forsamlingen den anden smukke Sang, han i Dagens Anledning havde skrevet om „det skønne, sande og gode“. Redaktør *M. C. Mathiesen*, Haderslev, pegede paa den herskende Trang til større Oplysning, mindede om Højskolen og dens Gerning i Oplysningens Tjeneste. Foredragsforeningen var ligeledes et Udslag af denne Trang. Det, der indenfor Forsamlingshusets Vægge skulde øves, var det samme, som der stod i Sangen:

.....  
 blot i Hjertet Luen tændes,  
 Evner øves, Viljen spændes,  
 Kraften prøves, saa det kendes,  
 vi vil frem til noget godt.

Endnu havde flere af Egnens Mænd, Gdr. *I. N. H. Skrumsager*, Dyrslæge *Gram* o. fl. a. Ordet, og efter at Redaktør *Mathiesen* og Redaktionssekretær *J. Jørgensen*, Haderslev, havde læst nogle Smaastykker op, sluttede Mødet med Sangene „Det haver saa nyligen regnet“ og „Der staar et Slot i Vesterled“.

Det var det første Møde i et Forsamlingshus i Nordslesvig, og det var, som det hed i Avisreferatet, „vellykket i enhver Henseende“, et godt Varsel for det store betydningsfulde Arbejde, som det blev Begyndelsen til.

---

Det næste Forsamlingshus oprettedes 2 Aar senere i 1894 i *Visby*, Tønder Kreds. Forsamlingsbygningen er det gamle Løve-Møgeltønder Herreders Ting- og Arresthus, bygget 1849—50. I Halvfjerdserne flyttedes Amtsretten til Løgumkloster, og Huset gik over i Privateje, indtil Enkefru Krüger solgte det til et Selskab m. b. H., „*Visby-Daler Forsamlingshus*“. Huset blev nu indrettet til Forsamlingsbrug, og der indrettedes senere en Kirkesal, hvor Frimenigheden holdt Gudstjeneste. I 1900 byggedes der en større Sal til Brug ved Møder og til Gymnastik.

Men iøvrigt ser man, at det i de følgende Aar op imod Aarhundredskiftet næsten udelukkende er i Haderslev Vesteramt, at der bygges Forsamlingshuse. Kun Sottrup i Sønderborg Amt kommer med før 1900. Men nu slaar *Køllerpolitikken* ind, og det giver sig ogsaa tydeligt til Kende ved Tallet paa de nye Forsamlingshuse, som rejses i de følgende Aar. Da Myndighedernes Spærringssystem var gennemført, og Befolkningen havde sundet sig lidt og overvejet, hvad der var at gøre, tog den selv resolut Murskeen i Haand. *Af vore 46 Forsamlingshuse er de 37 opført efter Aarhundredskiftet!* Det var Svaret paa Spærringssystemet, og det lod intet tilbage at ønske i Retning af Tydelighed: Den nordslesvigske Befolkning *vilde* ikke lade sig aftvinge Retten



til at pleje og værne sine „berettigede Ejendommeligheder“. Det var et Modtræk, som ikke blot viste et Angreb tilbage, men som i sig indeholdt et kraftigt Fremstød.

Vi ser nu ogsaa, hvordan de 3 andre Kredse, Aabenraa, Sønderborg og Tønder, kommer ind under Bevægelsen. Fordelt paa Kredsene og efter Aarstal ordner Forsamlingshusene sig paa følgende Maade:\*)

	Haderslev		Aabenraa	Sønderborg	Tønder	Ialt
	V. Amt	Ø. Amt				
1892	1					1
1893						
1894					1	1
1895	1					1
1896	1					1
1897	1	1				2
1898	1			1		2
1899						
1900			1	1		2
1901						
1902		1				1
1903	3					3
1904						
1905	4	1				5
1906	3	3	1	2	1	10
1907	2				2	4
1908	1	1	1	1		4
1909	1		1		1	3
1910			2		1	3
1911				**)	2	2
	19	7	6	5	8	45

\*) Bovlund Menighedssal ikke medregnet.

\*\*\*) Svenstrup Forsamlingshus blev først indviet den 10. Marts 1912.

Denne Opstilling viser, at Haderslev Vesteramt har fuldstændig Overvægten. Byggeriet synes her at være naaet sin Afslutning omkring 1909; da er Kredslobet saa omtrent fuldført. I de andre Kredse begynder Bevægelsen at tage fat i Midten af 90erne, men det er først efter Køllerpolitikens Ophør, at Arbejdet her kommer i Gang over hele Linjen, og Bevægelsen er tydeligvis ikke standset endnu. Herpaa tyder jo ogsaa de omtalte planlagte Forsamlingshuse, hvoraf 3 hører hjemme i Sønderborg og 1 i Aabenraa Kreds.

#### Forsamlingshusenes Beliggenhed.

Undersøger vi nærmere, hvordan de i Brug værende Forsamlingshuse er fordelt med Hensyn til Kredsene, har Haderslev jo med sine 27 i høj Grad Overvægten. Derpaa kommer Tønder Kreds med 8, Aabenraa med 6 og Sønderborg med 5. Her maa der selvfølgelig tages Hensyn til, at Haderslev Kreds næsten er dobbelt saa stor og har omtrent dobbelt saa mange Indbyggere som hver af de øvrige Kredse.

Vil man undersøge, i hvilket Forhold *Tallet paa Forsamlingshuse* staar til det danske *Befolkningstal* i de forskellige Kredse, vil man, naar man lægger det danske Stemmetal fra sidste Rigsdagsvalg i 1907 til Grund, faa følgende Billede:

Der afgaves i 1907 i de 4 nævnte Kredse ialt 14,605<sup>1)</sup> danske Stemmer. Det giver 1 Forsamlingshus for hver 318 danske Vælgere. Men i *Tønder Kreds* (8 Forsmh. og 1783 danske Stemmer i 1907) er der

---

<sup>1)</sup> „Sdj. Aarb.“ 1908 I.

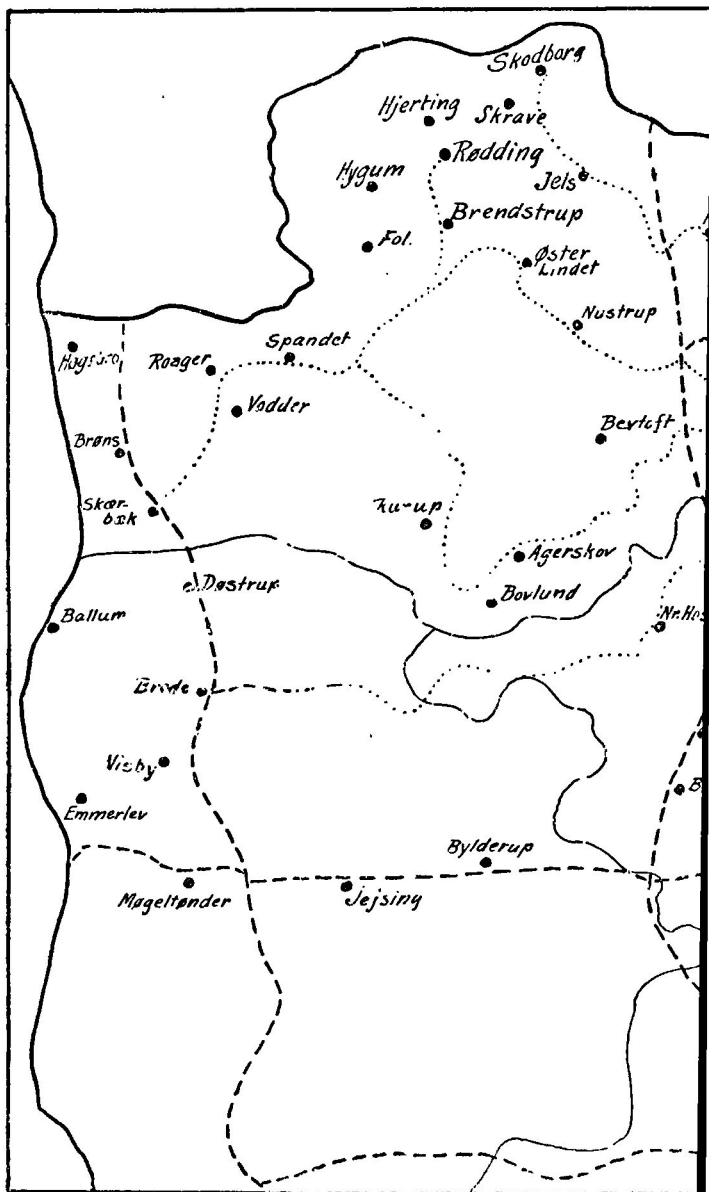
bygget 1 Forsamlingshus for hver 223 danske Vælgere. Nr. 2 bliver *Haderslev* Kreds (27 Forsmh. og 6606 danske Stemmer) har 1 for hver 245 danske Vælgere; *Aabenraa* Kreds (6 Forsmh. og 2408 dsk. Stemmer) har 1 Forsamlingshus for hver 401 danske Vælgere. Sidst kommer *Sønderborg* Kreds (5 Forsamlingshuse og 3808 dsk. St.) med 1 Forsamlingshus for hver 762 danske Vælgere. Med Hensyn til *Sønderborg* Kreds maa Landets tættere Bebyggelse dog tages i Betragtning; Afstanden til de forhaandenværende Forsamlingshuse er ikke saa stor for en større Del af Befolkningen, og naar de dels paabegyndte, dels planlagte Forsamlingshuse bliver opført, vil de jo forrykke Forholdet ret betydeligt, selv om *Sønderborg* Kreds alligevel vil blive den sidste i Rækken. Det viser sig altsaa, at der her ligger en Opgave, som Fremtiden forhaabentlig vil løse.

Hosstaaende Kort angiver tydeligt Fordelingen af Forsamlingshusene over hele Nordslesvig. Fordelingen viser sig at være nogenlunde jævn. Ved første Øjekast ser man, at ogsaa paa dette Omraade er det saakaldte „ideelle Hjørne“, Egnen omkring Rødding i *Haderslev* Vesteramts Nordvesthjørne det fremmeligste. Oven i Købet har der for et Par Aar siden været Planer fremme om at bygge et Forsamlingshus i Nærheden af *Mejlby*, *Lintrup* Sogn, Vest for *Hjerting*. Planen strandede dengang, men den vil maaske senere blive virkeliggjort.<sup>1)</sup> Det kan tillige nævnes, at Beboerne her i Nærheden af Grænsen i mange Aar har

---

<sup>1)</sup> Bliver Tanken virkeliggjort, vil hvert Sogn i „Hjørnet“ have et Forsamlingshus: *Lintrup*, *Hjerting*, *Hygum*, *Fol*, *Skodborg*, *Skrave*, *Jels*, *Rødding*.









staact i en livlig — ogsaa økonomisk — Forbindelse med Forsamlingshuset i Tobøl paa den anden Side Grænsen, ligesom Foldingbro Forsamlingshus helt fra sin Oprettelse har samlet mange af sine Mødedeltagere og Aktionærer sydfor Kongeaen, som delvis ogsaa sluttede sig til Forsamlingshuset i Hjerting, da det byggedes.



Nørre-Hostrups Forsamlingshus

Langs med Grænsen mod Syd og Vest fra det idelle Hjørne helt ned til Møgeltønder ser man Forsamlingshusene ligge nogenlunde tæt ved Siden af hinanden. Derimod viser den midterste Del af Landet sydfor Smaabanen Vojens—Gram et endnu uopdyrket Omraade helt ned til Tinglev—Tønder-Linjen — dog bortset fra Trekanten Bevtøft—Rurup—Nørre-Hostrup, der skyder sig frem mod Vest. — Her maa der dog tages i Betragtning, at Egnen sydfor Vodder er meget tyndt



befolket; her ligger de store Hedestrækninger ved Gaansager og Øster-Gasse. Derimod burde der i Firkanten Vodder—Rurup—Bevtoft—Øster-Lindet gøres et Arbejde for at faa rejst et Forsamlingshus. Enkelte af Sognene her har hele Tiden vist sig ret sløje i national Henseende; et Forsamlingshus vilde derfor gøre god Fyldest og have en virksom Opgave at røgte. Det har jo overalt vist sig, at naar der først er bygget et Forsamlingshus og taget energisk fat paa Arbejdet, saa er Resultatet i Form af en kraftigere Sammenslutning blandt Befolkningen og en mere udpræget Danskhed ikke udebleven. Baade vest- og øst- og nordfor Toftlund burde der tages fat paa Forsamlingshusarbejdet. I *Toftlund* By har Tanken om at rejse en Bygning allerede været fremme, og den er ikke opgivet; forhaabentlig virkeliggøres den. Maaske ogsaa Aarsmødet, som i Sommer er holdt i Toftlund, kan have haft en vækkende Betydning for Byens videre Omegn og for Planens Virkeliggørelse.

(Gaar vi længere sydpaa, kommer vi til Løgumklostereggen, den store Firkant Tønder—Tinglev—Rødekro—Bredebro, der for Forsamlingshusene synes at være et „mørkt Fastland“. Desværre er en stor Del af Jorden her paa tyske Hænder, men utvivlsomt vilde et kraftigt nationalt vækkende Arbejde her ikke blive uden Frugter. Og der findes i denne Firkant flere Steder, der kunde egne sig til Udgangspunkt for en Virksomhed, der greb videre om sig. Et Forsamlingshus i Øster-Højst, f. Eks. — nordvest for Bylderup og nordøst for Jejsing — vilde give Kortet et betydeligt forbedret Udseende.

Kommer vi saa ned til de sydligste Forsamlingshuse, ser man, at de fra Møgeltønder til Tyrsebøl danner en lige Forpostlinje. I national Henseende har denne Linje overordentlig stor Betydning hernede, hvor Sprogkampen føres haardest. Det er derfor saa meget des glædeligere, at Forpostlinjen i faa Aar er bleven gennemført. Kun er der et svagt Punkt, nemlig i Egnen mellem Tinglev og Tyrsebøl. Her har der været arbejdet paa at faa et Forsamlingshus rejst i *Klipler*, og forhaabentlig vil Vanskelighederne ikke vise sig større, end at de kan overvindes. I hvert Fald er Planen ikke for bestandig lagt hen. Og naar Kliplev Forsamlingshus kommer med ind i Forpostlinjen, da har vi bygget et Bolværk, der vil komme til at staa som et aandeligt Dannevirke.

Ogsaa i *Sønderborg* Kreds var der flere Muligheder, viser Kortet. Paa Broagerland er der endnu ikke rejst noget Forsamlingshus. Det maa komme. Ligeledes vil der være Plads i Egnen nordvest for Sottrup omkring Blaus, hvor der findes en livskraftig Foredragsforening. Ovre paa Als synes Sønderherred at staa tilbage. Den lige Linje, som gaar gennem de 3, (med det i Svenstrup paabegyndte 4) Forsamlingshuse, kunde passende ende der, hvor den vilde skære Kredsbanen igen, i Skovby. Og rejstes der saa en Forsamlingsbygning paa Kajnæs, vilde Sønderborg Kreds jo kunne siges at have fuldendt Kredsløbet — som allerede nævnt, er det kun et Tidsspørgsmaal, naar *Sønderborg* By igen faar sit eget Forsamlingshus.

*Aabenraa* Kreds stod jo relativt omtrent dobbelt saa højt som Sønderborg Kreds med Hensyn til For-

samlingshusenes Antal. Men alligevel viser Kortet, at der ogsaa her ligger Opgaver. Den sundevedske Del af Kredsen er tydeligvis bleven Stedbarn. Her maa dog bemærkes, at Hotel Stadt Hamborg i Graasten som omtalt hovedsaglig udfylder Mangelen af et Forsamlingshus, og naar det planlagte Forsamlingshus i *Felsted* bliver bygget, og *Klipler* ogsaa kommer med, vil vi nærme os det normale Forhold. Det kan her i denne Forbindelse nævnes, at der i Sommer er oprettet en Ungdomsforening i Varnæs, som har vundet god Tilslutning, og maaske den Ungdomsbevægelse, der har begyndt at røre sig i Aabenraa Kreds, ogsaa vil gøre sig gældende i denne Henseende, og saaledes bidrage til at gøre den gamle Talemaade om „det sløje Aabenraa Amt“ til Skamme.

Vi begyndte denne Udflugt Landet rundt med næsten idel Ros fra Haderslev Vesteramt. Naar vi nu kommer til *Haderslev Østeramt* ser vi ganske vist, at det — regnet til Jernbanelinjen — kan opvise 6 Forsamlingshuse udenom Haderslev som det 7ende. Ret paafaldende er det dog, at der i Egnen nærmest Byen ingen Forsamlingshuse findes. Maaske dette Forhold staar i Forbindelse med de mange Jernbanelinjer, som udgaar fra Haderslev, og som letter Samfærdslen. Men unægtelig vilde en „tilbagetrukken Linje“ indenfor de 6 have pyntet paa Kortet.

Alt i alt kan vi dog kun være tilfreds med den Maade, hvorpaa Forsamlingshusene er fordelt over hele Nordslesvig. Bevægelsen er gaaet over hele Landet; der findes ingen Afkroge, hvor den ikke er naaet hen.

Man vil lægge Mærke til, at Forsamlingshusene saavidt muligt følger Jernbanelinjerne — hvad der jo er meget naturligt og rigtigt, for at saa vid en Kreds som muligt kan have en let Forbindelse dertil. Ikke mindst er Forbindelsen ved Smaabanerne udnyttet. En Skæbnens Ironi! Paa denne Maade har disse Smaabaner, der oprindeligt var bygget for en stor Del af Fortyskningshensyn, ogsaa bidraget til at styrke Danskernes Bestræbelser for at forsvare deres folkelige og nationale Ejendommeligheder! Vi har udnyttet et af vore Modstanderes Træk i vort eget Modtræk.

Hvad Forsamlingshusene har kostet.

Det var store Krav, som blev stillet til den nordslesvigske Befolknings Offervillighed, da Myndighederne lukkede Krosalenes Døre. Men Opgaverne, der stilledes, blev løst, og de 46 Forsamlingshuse, som er i Brug i Øjeblikket, repræsenterer en Kapital paa lige op imod 850,000 Mark,<sup>1)</sup> altsaa mere end den Kapital, som samledes, da „Nordslesvigsk Kreditforening“ blev startet! Og de Penge, der paa den Maade blev sat i Forsamlingshusene, var jo ikke beregnet at skulle bære store Renter; Renterne fik man indkassere paa anden Vis i Form af de aandelige Værdier, som Arbejdet i Forsamlingshuset gav. Det var et *pekuniært* Offer, som *maatte* bringes, og som derfor ogsaa *blev* bragt.

Efterfølgende Fortegnelse viser, hvor stor Kapital hvert enkelt Forsamlingshus repræsenterer:

---

<sup>1)</sup> Tilsammen med den Kapital, som de planlagte og paabegyndte Forsamlingshuse repræsenterer, vil Summen naa op over 1 Million Mark.

Aabenraa . . . . .	ca. 125,000	Mk. <sup>1)</sup>
Haderslev . . . . .	59,000	"
Tyrstrup . . . . .	55,000	"
Nordborg . . . . .	52,700	"
Hjortkær . . . . .	35,000	"
Skærbæk . . . . .	30,500	"
Møgeltønder . . . . .	23,000	"
Egen . . . . .	21,500	"
Hyrup . . . . .	21,000	"
Tandslet . . . . .	20,800	"
Bevtoft . . . . .	20,000 <sup>2)</sup>	"
Brede . . . . .	19,000 <sup>2)</sup>	"
Hoptrup . . . . .	19,000	"
Vedsted . . . . .	19,000	"
Bylderup . . . . .	18,400	"
Jejsing . . . . .	17,000	"
Jels . . . . .	17,000	"
Nr. Høstrup . . . . .	17,000	"
Hygum . . . . .	16,000	"
Ballum . . . . .	14,000	"
Emmerlev . . . . .	14,000	"
Kastvraa . . . . .	14,000	"
Skodborg . . . . .	14,000	"
Agerskov . . . . .	12,700	"
Gønner . . . . .	12,600	"
Rødning . . . . .	12,500	"
Nybøl . . . . .	12,000	"
Føl . . . . .	10,500	"

<sup>1)</sup> Den Kapital, som »Byggeselskabet Folkkehjem« re-præsenterer — nøjagtig kan Summen endnu ikke fastlaas — kan selvfølgelig kun i uegentlig Forstand regnes Forsamlingshusene som saadanne til Gode, »Folkkehjem« er jo ikke et Forsamlingshus i almindelig Betydning; dels hører der Restaurationslokaler, Sprogforeningens Biblioteks-Lokaler og et Areal med flere Byggegrunde o. a. m. til Selskabets Ejendom. Men hele Summen regnes med her for Fuldstændigheds Skyld.

<sup>2)</sup> Forsamlingshuset blev betydelig udvidet i 1908.

<sup>3)</sup> I 1911 er der foretaget en Udvidelse af Forsamlingshuset, Scenetilbygning osv., som har kostet ca. 2100 Mk.

Spandet . . . . .	10,500 Mk.
Hjerting . . . . .	9,200 "
Rurup . . . . .	9,200 "
Bolderslev . . . . .	9,000 "
Visby . . . . .	9,000 "
Brøns . . . . .	8,600 "
Anslet . . . . .	8,000 "
Tyrsbøl . . . . .	7,500 "
Bovlund . . . . .	7,000 <sup>1)</sup> "
Roager . . . . .	6,600 "
Sottrup <sup>2)</sup> . . . . .	5,900 "
Døstrup . . . . .	5,800 "
Brendstrup . . . . .	5,500 "
Høgshøj . . . . .	5,500 "
Skrave . . . . .	5,000 "
Oster-Lindet . . . . .	5,000 "
Vodder . . . . .	3,300 "
Nustrup . . . . .	2,500 "

I de her opførte Summer er ikke medregnet, at i mange Tilfælde har Beboerne ydet fri Kørsel af Byggemateriale til Forsamlingshuset, fri Byggegrund o. a. l.

Gennemsnitsprisen for hvert Forsamlingshus bliver, „Folkehjem“ medregnet, godt 18,000 Mk. Der findes 11 Forsamlingshuse, som hvert har kostet over 20.000 Mk., ialt ca. 470,000 Mk; altsaa mere end de 35 andre Forsamlingshuse tilsammen; 18 har kostet fra 10—20,000 Mark, ialt ca. 270,000 Mark; og mindre end 10.000 Mk. har Resten, 17 Forsamlingshuse, kostet, tilsammen ca. 110,000.

<sup>1)</sup> Brandkasseværdi.

<sup>2)</sup> I Sottrup er der i Sommeren 1911 bygget en ny meget anseelig Forsamlingsbygning, der har kostet ca. 45,000 Mk. Den store Sal rummer 370 Personer. Ialt vil Forsamlingshuset kunne rumme ca. 700 Mennesker; for Tiden det rummeligste af vore Forsamlingshuse.

Set i al Almindelighed, naar de særlige Forhold hvert enkelt Sted lades ude af Betragtning, kunde man herud fra med en vis Ret spørge, om det er rigtigst at bygge dyrt og stort eller billigt og mindre. Nogen almindelig Regel kan der selvfølgelig ikke gives. men det tør dog vistnok siges, at de billige Forsamlingshuse har røgtet deres Opgave ligesaa godt som de dyre. Den større Anlægskapital staar dog i Reglen i Forbindelse med, at der i Forsamlingshuset er indrettet en Beboelseslejlighed, eller der maa tages Hensyn til, at der til Huset er knyttet alkoholfri Udskænking, hvad der naturligvis har krævet større Lokalteter. Ved de større Forsamlingshuse som f. Eks. i Haderslev, Tyrstrup, Nordborg, Hjortkær og Skærbæk, hører der et ret betydeligt Bygningskompleks til. Mange Steder er der ogsaa bygget Staldrum. Gennemgaaende findes de billigere Forsamlingshuse i *Haderslev Kreds*. Dens 27 Forsamlingshuse har kostet ialt 406,100 Mk., gennemsnitlig ca. 15,000 Mk. *Aabenraa Kreds* har anvendt 206,100 Mk., gennemsnitlig ca. 34,000 Mk.; her kan der dog paa Grund af de særlige Forhold være Anledning til at regne „Folkehjem“ fra, og Gennemsnitsprisen bliver da ca. 16,000 Mk. *Sønderborg Kreds's* Forsamlingshuse har kostet 112,900 Mk., gennemsnitlig ca. 22,500 Mk. *Tønder Kreds* 120,200 Mk., hvert Hus gennemsnitlig ca. 15,000 Mk.

Man ser altsaa, at medens de mere magre Egne, Haderslev og Tønder Kreds, har holdt Gennemsnitsprisen lavest, 15,000 Mk., har man i Sønderborg Kreds' fede Egne sat Gennemsnitsprisen op til 22,500. Til Gengæld har man jo saa her ikke faaet saa mange.

Dette lille Træk hænger maaske sammen med Folkekarakteren. Tabellen viser jo forøvrigt ved første Øjekast, at de dyre Forsamlingshuse ikke hører hjemme i Haderslev Vesteramt, hvor vi til Gengæld finder de *fleste*.

Den store Kapital, som Forsamlingshusene repræsenterer, er selvfølgelig ikke indbetalt paa engang af Interessenterne, men kun delvis, saa der ved alle Forsamlingshuse — undtagen „Møgeltønderhus“, hvor hele



Brøns Forsamlingshus.

Summen er indbetalt, og Huset er gældfrit — hefter en betydelig *Gæld*. Denne *Gæld* søger man som Regel ikke blot at faa forrentet ved Husets Drift, og ved at Interessenterne betaler visse Procent — i Reglen 4—6—8, et enkelt Sted, Hygum, 16 % — af den ikke indbetalte Del af den tegnede Kapital, men tillige at faa amortiseret. Gennemgaaende kan man dog vist sige, at Amortisationssummen bliver for lille, saa Gælden mange Steder i Stedet for at aftage, bliver staaende og til en vis Grad kan virke hemmende paa Arbejdets Gang. Hvis den indbetalte Kapital udgør en meget



betydelig Del af Byggesummen, gaar Amortisationen jo let fra Haanden, Gælden mindskes, og Byrden bliver lettere Aar for Aar. Et Eksempel: Brøns Forsamlingshus byggedes i 1905 for 8,600 Mk., og det blev trods den ret lille Byggesum en overordentlig smuk Bygning, et af de smukkeste af de mindre Forsamlingshuse. Der indbetaltes saa meget, at Gælden, da Huset stod færdigt, kun beløb sig til ca. 4000 Mk. Denne Gæld er nu arbejdet ned til 3000 Mk., saa Formanden kan meddele: „Hidindtil har de aarlige Indtægter let ved at dække Udgifterne.“ -- Et andet Eksempel: Hygum Forsamlingshus byggedes i 1907 og kostede 16,000 Mk. Gælden er for Øjeblikket 12,500 Mk. Andelshaverne skulde oprindeligt forrente Andelen med 8%, indtil Gælden var nede paa en saadan Størrelse, at Huset kunde forrente sin egen Gæld og bekoste Vedligeholdelsen. Men paa sidste Generalforsamling vedtoges at betale 16 % i Stedet for 8 %, og paa denne Maade vil Gælden jo hurtigere blive amortiseret, og Arbejdet vil falde lettere.

Andelshaverne i Forsamlingshuset i Fol besluttede ved et Møde i Slutningen af September at faa Gælden arbejdet hurtigt nedad ved i Løbet af 5—6 Aar at afbetale 7000 Mk. af Gælden, saa denne kunde nedskrives til et Par Tusind Mark.

Der er næppe Tvivl om, at det vilde være til Gavn for hele Forsamlingshusarbejdet, om man overalt lagde større Vægt paa at faa Gælden arbejdet ned. Pekuniært uoverkommeligt vilde det langtfra være, og i Virkeligheden vilde det jo heller ikke betyde forøgede Udgifter, men blot at de kommer noget før. Men denne

Ulempe vilde rigelig blive ophævet ved den større Ro og Tryghed i Arbejdet, som vilde blive Følgen.

Foruden Renterne af den ikke indbetalte tegnede Kapital har Forsamlingshusene jo Indtægter paa forskellig Vis. Ved de større Forsamlingshuse, hvor der til Bygningskomplekset hører Restaurationslokaler — et enkelt Sted ogsaa en Købmandsforretning — med Beboelseslejlighed, forrentes den større Anlægssum for en stor Del ved Hjælp af den Lejeafgift, som betales; denne varierer fra 1500 Mk. til 5—400 Mk. Nogle Steder betaler de forskellige Foreninger en bestemt Sum — i Reglen 15—20 Mk. — for at faa Huset overladt en Aften til Møde, eller ogsaa gaar Entreen eller Overskudet fra Kaffeboardet til Husets Kasse. Et virksomt Middel, hvis Værdi dog er noget omdisputeret, til at øge Indtægten, er at afholde Baller, dels fordi der her tages større Entre, dels fordi Ballerne nu en Gang øver en vis Tiltrækningskraft i videre Kredse. Der er selvfølgelig ikke Tale om offentlige Baller i Forsamlingshusene, men kun om Foreningsballer.

#### Ejendomsforholdet.

Ved et Foretagende som Opførselen af Forsamlingshusene i Nordslesvig er det af største Vigtighed, at Ejendomsforholdet ordnes paa den solideste og mest betryggende Maade.

Opriindelig blev det i Reglen gjort saaledes, at der af forskellige Mænd i Omegnen tegnede et bestemt Bidrag, som enten udbetaltes eller som forrentedes. 2—3 eller flere Mænd blev i Grundbogen indskrevet som juridiske Ejere. Forholdet mellem de juridiske

Ejere, som sad inde med de lovmæssige Forpligtelser og Rettigheder, var tit kun et Tillidsforhold. Denne Ordning er imidlertid for løs, og der er ogsaa i Tidens Løb kommet flere betryggende Bestemmelser til. Enkelte Steder er der saaledes mellem Konsortiet og Indskudsyderne oprettet en skriftlig og stemplet Kontrakt. Indskudsyderne har, hvor Indskudene ikke er indbetalt, underskrevet et Gældsbevis til Konsortiet, lydende paa Indskudenes Størrelse, hvor de forpligter sig til at afbetale og forrente Summen efter en nærmere aftalt Rentefod, i Reglen saa høj, at Byggegælden derved baade kan forrentes og amortiseres.

Denne Ordning, som forefindes ved 29 af Forsamlingshusene, kan dog have sine Ulemper, f. Eks. i det Tilfælde, at en af de juridiske Ejere afgaar ved Døden. Der maa da være oprettet Testamente, ifølge hvilket den Afdødes Ejendomsret til en Del af Huset overgaar til de andre Medlemmer af Konsortiet. Et saadant Testamente kan have følgende Ordlyd:

#### Testamente.

Jeg Undertegnede N. N. i B. bestemmer herved som min sidste uigenkaldelige Vilje, at min Andel i Forsamlingshuset i R. efter min Død skal tilfalde mine Medejere P. P. i X og T. T. i Y. som Arv og Ejendom. Paa denne Del af min efterladte Formue har mine lovlige Arvinger intet Krav.

Jeg bestemmer endvidere, at dette Testamente ogsaa skal beholde sin Gyldighed i Tilfælde af, at jeg paa et senere Tidspunkt opretter et andet Testamente uden udtrykkelig at træffe andre Bestemmelser om min ovennævnte Andel i Forsamlingshuset i R.

(Dato og Navn).

Men ved Dødsfald maa der i saadanne Tilfælde betales Arveskat, en Udgift for Forsamlingshuset, som jo mildest talt er unyttig. Saadanne Tilfælde vil selvfølgelig indtræde hyppigere i Fremtiden jo ældre de Mænd bliver, som i sin Tid blev indskreven som juridiske Ejere i Grundbogen.

Forsamlingshusenes Ejendomsforhold har i de senere Aar ofte været drøftet i Forsamlingshuskresene, og der kan i al Almindelighed her spores en Tendens over imod den anden Form for Ejendomsforholdet: *Selskaber med begrænset Heftelse*. Ikke blot at de nye Forsamlingshuse, som rejses, dannes som S. m. b. H., men ved flere af de ældre Forsamlingshuse, hvor Ejendomsforholdet tidligere har været ordnet som et Konsortium med flere af Indskudsyderne som juridiske Ejere, er man gaaet over til den anden Form, der ganske sikkert ogsaa maa betragtes som den mest praktiske og mest betryggende. Ialt findes der 14 Forsamlingshuse, der danner „Selskaber med begr. Heftelse“. At der med Oprettelse af et S. m. b. H. er forbundet lidt større Udgifter, til Notaren osv., er dog Ulemper, som ophæves ved Fordele paa anden Maade.

I det hele taget er jo siden Loven om Selskaber med begrænset Heftelse udstedtes 20. April 1892, adskillige økonomiske Foretagender i Nordslesvig gaaet over til denne Form. Det gælder i første Linje vore Sparekasser, men ogsaa adskillige Andelsmejerier har valgt denne Form for Ejendomsforholdet. Og et hvilket som helst økonomisk Foretagende kan benytte sig af de Fordele, denne Lov giver. „Formen „Selskab med begrænset Heftelse“ er ganske vist ikke fuldkom-

men“, hedder det i P. Skovrøys og H. P. Hanssen-Nørremølles Kommentar til Loven, „men af alle de Former, der giver en Forening Ret som „juridisk Person“, giver den dog størst Frihed og Uafhængighed, samtidig med at den sikrer bedst imod bureaukratisk Indblanding.“

Loven om Selskaber ved begrænset Heftelse bestemmer, at Grundkapitalen skal være mindst 20,000 Mk. og ethvert Medlems Staminskud mindst 500 Mk. Dermed er der dog ikke sagt, at det er nødvendigt for Indskudsyderne ved Opførelsen af et Forsamlingshus at bygge dette til mindst 20,000 Mk., eller at hver af dem skal lægge 500 Mk. kontant paa Bordet. Loven bestemmer nemlig videre, at kun  $\frac{1}{4}$  af Grundkapitalen, altsaa 5000 Mk. skal indbetales, naar Staminskudene alle er paa mindst 1000 Mk. Paa Staminskud fra 500 til 1000 Mk. skal dog indbetales mindst 250 Mk.

Ethvert *Medlem* maa have en Forretningsandel paa mindst 500 Mk., men der er intet i Vejen for, at flere Personer kan være fælles om Forretningsandelen paa den Maade, at et Medlem af Selskabet udsteder Andelsbeviser paa sit Staminskud, som sikrer de Bidragydende økonomisk, der ikke er optaget som Medlemmer.

Et saadant Andelsbevis eller Gældsbevis kan f. E. have følgende Ordlyd:

Undertegnede tilstaar herved at have laant af

Mk. ....

som jeg lover at afdrage og forrente paa samme Maade, som det Laan forrentes og afdrages, som jeg har ydet Forsamlingshuset i N., Gesellschaft mit beschränkter Haftung.

.....  
Navn.

En tredje Form for Ejendomsforholdet er, at der ikke er indbetalt nogetsomhelst, men at *alle Udgifter* til Forrentning og Vedligeholdelse *afholdes ved aarlige Bidrag*. De som juridiske Ejere fremskudte Personer optager det nødvendige Laan, og for Laanet kautionerer saa en Del af Interessenterne i Huset. Alle Interessenter er ved *Skadesløsbrev*, med en bestemt af den enkelte tegnede Sum som Norm, forpligtet til at holde Laantagerne skadesløse, idet de forpligter sig til at svare f. Eks. 5 % af den tegnede Sum. Rentefoden kan jo forøvrigt sættes saa højt, at der af de indkommende Penge kan dannes et Fond til senere Udbetaling af Husets Gæld.

Men denne Form for Ejendomsforholdet kan dog ikke anbefales, og den forefindes kun ved ét Forsamlingshus i Nordslesvig. Det er mere betryggende, om der straks indbetales en Del af Byggesummen, saa de aarlige Indtægter ikke behøver at forrente hele Anlægskapitalen og klare alle de løbende Udgifter. I det hele vil det være en gylden Regel: at arbejde hen paa saa hurtigt som muligt at faa Husets Gæld saa langt ned, at Forrentningen ikke lægger noget føleligt Beslag paa de finansielle Kræfter. Dermed vil nemlig være forbundet den Fordel, at der i Forsamlingshusets Virksomhed kan ydes mere til Interessenterne og til alle, som kommer der, for de mindst mulige Udgifter; og dette Forhold vil tillige have Betydning for at faa saa mange som muligt med af dem, som hidtil har staaet udenfor.

Der har forøvrigt været Planer fremme om at danne en stor økonomisk *Fællesorganisation* for alle Forsam-

lingshuse eller i hvert Fald for Forsamlingshusene i hver Kreds for sig. Men Forhandlingen herom har ikke ført til noget endeligt Resultat endnu. Tanken vil dog blive drøftet videre, indtil man har fundet den mest praktiske Ordning.

Baade i Haderslev, Aabenraa og Sønderborg Kredse har der været planlagt en saadan Fællesorganisation; i Haderslev Kreds med Forsamlingshuset i Haderslev By og i Aabenraa med „Folkehjem“ som Udgangspunkt. I Sønderborg Kreds naaede man længst frem mod Planens Virkeliggørelse. I 1901 dannedes „Sønderborg Kreds' Byggeselskab. Selskab med begrænset Heftelse, med Sæde i Nordborg.“<sup>1)</sup> Det var Planen, at dette Selskab skulde være Udgangspunktet for Oprettelsen af alle Forsamlingshuse i Sønderborg Kreds. Selskabet opførte i 1905 Sønderborg Forsamlingshus, der senere solgtes, og i 1906 *Tandslet* Forsamlingshus, som det er juridisk Ejer af, medens Formanden for Huset har Generalfuldmagt med Hensyn til Husets Brug osv. Ligeledes har „Sønderborg Kreds' Byggeselskab“ været behjælpeligt ved Opførelsen af Egen Forsamlingshus i 1907.

Hvorvidt en saadan økonomisk Sammenslutning vil blive efterlignet, eller om der skal træffes en anden Ordning, vil blive afgjort i en nær Fremtid.

---

<sup>1)</sup> Grunden til, at Selskabet valgte sit Sæde i Nordborg, var den, at undgaa Dr. Hahn, der paa det Tidspunkt var Amtsdommer i Sønderborg. — Et praktisk Vidnesbyrd om, at de i sin Tid vedtagne Resolutioner, hvori der udtaltes Mistillid til Dr. Hahns Uildethed, var i virkelig Overensstemmelse med Befolkningens Opfattelse.

## Hvordan Forsamlingshusene er indrettet.

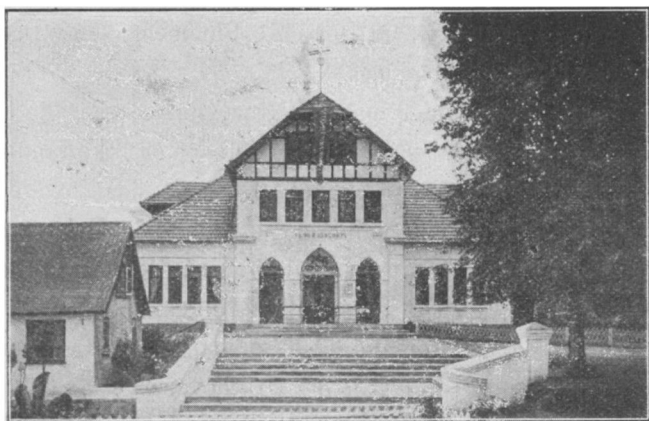
Af praktiske Hensyn er Forsamlingshusene mange Steder bygget saadan, at der er indrettet en *Beboelseslejlighed* for en mindre Familie, som saa paatager sig Renholdelsen af Huset, Opvarmningen af Salen, Kaffe-kogningen ved Møderne, osv. Byggesummen er naturligvis bleven større, men Huslejen, hvad enten den ydes i Form af Penge eller ved det ovennævnte Arbejde, er i Reglen i Stand til at forrente Summen, som Huset er blevet dyrere, og maaske lidt til. Af de 43 Forsamlingshuse — de 3 private fra regnet — har de 28 Beboelseslejlighed. Flere Steder, hvor den ikke fandtes oprindeligt, er der senere bygget til. I de sidst byggede Forsamlingshuse vil man som oftest finde Beboelseslejlighed, saa man kan gaa ud fra, at denne Ordning har vist sig praktisk gennem Erfaringen.

Ved mange Forsamlingshuse har man *Koncession* til Udskænkning af *alkoholfrie* Drikkevarer,<sup>1)</sup> og det er jo især, hvor man har denne Koncession, at der er bygget Beboelseslejlighed, saa Lejeren tillige er Vært. Som allerede nævnt, kan Lejeafgiften i saadanne Tilfælde give ret betydelige Indtægter for Huset, i Reglen 5—600 Mk. Mange Steder er der indenfor hyggelige Lokaler, og naar der tillige findes Staldrum ved Forsamlingshuset, hvad der er Tilfældet mange Steder, bliver Huset, — som da ofte kaldes Landbohjem — et Samlingssted, ogsaa naar der ikke indbydes til Møder og lignende, idet Bønderne jo i Reglen spænder fra her, naar de kommer til Byen.

<sup>1)</sup> „Folkehjem“ i Aabenraa har Ret til Udskænkning af alkoholfrie Drikkevarer samt Øl og Vin.



Tit har Myndighederne lagt alle de Hindringer i Vejen, de har kunnet, og nægtet Koncessionen. Paa „Nørherredhus“ i Nordborg har man forgæves søgt om Lov til at skænke dagligt Øl; ja end ikke hjemmebrygget Øl har de faaet Lov til at skænke for Gæsterne. Det samme er Tilfældet i Jejsing Forsamlingshus. I Hjortkær søgte Kredsudvalget først at hindre Koncessionen,



Nørherredhus, Nordborg.

men ved Distriktsudvalget førtes Sagen igennem med Held.

I alt har 22 af de 46 Forsamlingshuse Koncession.

*Størrelsen* af Forsamlingshusene er meget forskellig. Det største er „Nørherredhus“, som kan rumme 600 Personer.\*) Pladsen maa jo være nøjagtig udregnet, da Loven foreskriver, at der til hver Person maa beregnes  $\frac{1}{2}$  □-Meter Plads. Man vil derfor i alle Salene kunne se Plakater, som tydeligt angiver, hvor mange Personer, der maa opholde sig derinde ad Gan-

\*) Den senere indviede Forsamlingsgaard i Vester Sottrup kan rumme ca. 700 Personer.

gen. Ja, der regnes endog med Brøker: Skærbæk Landbohjem maa rumme  $374\frac{1}{4}$  Person. Hvordan man har tænkt at anbringe den sidste Fjerdedels Person, har Myndighederne dog ikke givet nogen nærmere Anvisning paa. Efter „Nørherredhus“ følger den nye Sal paa „Folkehjem“, der kan rumme 550 Personer, saa Haderslev Forsamlingshus med 500, Hyrup med 411, Brede og Tyrstrup med hver 400. De mindste er Døstrup og Vodder med 150 og Nybøl med 128. Til



Jels Landbohjem.

sammen er der i alle vore Forsamlingshuse Plads til 13,084 Personer.

En meget praktisk Ordning er der truffet mange Steder ved ikke blot at bygge en stor Sal, men tillige en mindre, som enten ved en bevægelig Skillevæg eller ved store Døre, som det kan ses paa Billedet af det Indre af Jejsing Forsamlingshus, kan sættes i Forbindelse med hinanden. Forsamlingshusene bruges jo, som vi senere skal se, ikke blot til store Møder, men ogsaa til

mindre Sammenkomster, Læseaftener, Kursus af forskellig Art, osv., og i saadanne Tilfælde er det jo langt bekvemmere og hyggeligere at kunne benytte den mindre Sal.

Mange Steder har man truffet den praktiske Ordning, at *Sprogforeningens stedlige Bogsamlinger* er flyttet hen i Forsamlingshusets mindre Sal. Det kan som oftest betegnes som en Fordel. For det første er Lokalet bedre egnet til Biblioteksværelse, end man i Reglen kan finde det i Gaarde og Huse paa Landet. Og naar Bøgerne staar et saadant Sted, vil der som oftest ogsaa blive sørget for en bedre Ordning. Endvidere er der under saa let tilgængelige Forhold større Udsigt til, at Bøgerne vil blive benyttede

Hvordan Forsamlingshusene bruges.

Naar man slaar en 12—15 Aar tilbage i de nordslesvigske Dagblade og undersøger, hvor mange Møder der den Gang blev averteret, vil man finde, at det er overordentlig faa i Sammenligning med alle dem, som nu afholdes. I „Huskelisten“ kunde man den Gang som oftest kun finde et Par Møder, medens man nu ikke sjældent finder en hel Række, en 7—8, maaske flere, Foredragsmøder ansat til samme Dag, som afholdes rundt om i Nordslesvig. Denne Udvikling staar selvfølgelig i nøje Forbindelse med Forsamlingshus-sagen. Paa den ene Side er Forsamlingshusene Skyld i, at der afholdes saa mange Møder; paa den anden Side er Trangen til at høre Foredrag og til at samles i det hele taget Skyld i, at der er blevet bygget saa mange Forsamlingshuse.

Rundt omkring Forsamlingshusene har der — som det senere skal paapeges, hovedsagelig af Hensyn til

den nye Rigsforeningslov — alle Steder dannet sig flere Foreninger, hver for sig med sit særlige Formaal, men alle med det for Øje at benytte Forsamlingshuset til Mødested. Hovedsagen har selvfølgelig de fleste Steder været Foredragene. Derfor er *Foredragsforeningen* i Reglen den største. Ikke altid bærer den dette Navn. Ofte paatager en mere omfattende *Selskabelig Forening* sig den samme Opgave. Mange Steder har de Unge sluttet sig sammen i en *Ungdomsforening*, og Forsamlingshusene vil kunne gøre Krav paa en stor Del af Æren for Ungdomsbevægelsens store Fremgang, for saa vidt som disse har givet dem gode ydre Betingelser at trives under. Saa godt som omkring alle Forsamlingshusene har der tillige dannet sig *Gymnastikforeninger*; som oftest vil man derfor kunne finde Salens ene Væg, beklædt med Ribber, medens Træhest, Plint og andre Gymnastikredskaber har deres Plads i et Hjørne. Der findes kun 6 Forsamlingshuse, hvor der ikke drives Gymnastik. Desværre har Myndighederne jo delvis med Held søgt at gribe forstyrrende ind i denne sunde legemlige Uddannelse, som de Unge kan faa ved Gymnastikken. Man behøver jo blot at minde om Affæren med Frk. Boesen, der blev idømt store Bøder, som hun delvis maatte afsone i Tønder Arrest, fordi hun havde ledet Gymnastikken for Personer under 18 Aar, indtil hun paa Kultusministerens Ordre blev sat paa fri Fod, og Arreststraffen senere ophævedes. Men Myndighedernes Magt strækker sig jo heldigvis ikke laa langt som deres Ønsker. Ligeledes har det Samlingssted, som et Forsamlingshus er for en Egns Befolkning, mange Steder bidraget til Oprettelsen af en *Sangfor-*

*ening*, som afholder sine Øvelser i Huset, og som ved større Møder synger gode, smukke, flerstemmige danske Sange for Tilhørerne. I flere af Forsamlingshusene har man indrettet ugentlige *Læseaftener*, hvor baade Ældre og Yngre, Husbonder og Tjenestefolk, kommer sammen for at høre en god Bog læst op. Oplæsningen foretages ved saadanne Læseaftener ikke af en fremmed Oplæser, men af en af de Tilstedeværende, som har Evner til at læse op. Med dette Formaal for Øje er der blevet afholdt flere Oplæsningskursus, som allerede har gjort god Nytte. Afholdsbevægelsen har ogsaa taget Husene i Brug, baade til større Møder, f. Eks. de store Aarsmøder, ligesom de stedlige *Afholdsforeninger* benytter Forsamlingshusenes Lokaler til stadig Brug.

*Udvalg for kristelig Virksomhed i Nordslesvig* lader næsten alle sine Møder afholde i Forsamlingshusene; og flere Steder har *Frimenighederne* dannet sig „Annekser“ der. Det er saaledes Tilfældet f. Eks. i Skrave, Oster-Lindet, Tyrstrup, Fol, Tyrsbøl, Nordborg, hvor Frimenighedspræsterne nogenlunde regelmæssigt afholder Gudstjenester om Søndagen. I 1910 søgte Myn-dighederne at forbyde Lærere og Præster at komme i Forsamlingshusene. Fra Kultusministeren modtog Regeringen i Slesvig det hemmelighedsfulde *Mundkurses-reskript*, som det næppe var Meningen at offentliggøre, men som alligevel kom frem i Pressen, og hvori det hed:

Jeg deler Regeringens Opfattelse, at Præster og Lærere maa undgaa at besøge de danske Forsamlingshuse, og at de ikke maa have noget at gøre med Foreninger, hvis Bestræbelser ganske vist i og

for sig er ønskelige, men som af Tyskhedens Modstandere i Nordslesvig bruges til dennes Bekæmpelse og til Danskhedens Styrkelse.

Den Skrivelse blev saa med de fornødne Instrukser sendt til Landraaderne, som fik Paalæg om, at alle Vedkommende fik Kendskab til dens Indhold.

Men ogsaa *Indremissions* Lægprædikanter har i stigende Grad benyttet sig af Forsamlingshusene, hvad der jo turde være en Selvfølge, saa sandt som disse Bygninger skulde være et fredlyst Samlingsted for *alle* Danske.

Naar et Forsamlingshus er blevet rejst, skulde en saadan Bygning jo helst ikke staa ubenyttet hen, og det viser sig ogsaa, at de fleste Steder er Forsamlingshuset i Brug de fleste Aftener i hver Uge.

Som et Eksempel paa, hvor stærkt et Forsamlingshus kan blive benyttet, kan her nævnes en Beretning fra 1910 for et af vore Forsamlingshuse:

Ungdomsforeningen	24 Møder	med	3000 Delt.
Frimenighedspræsten	11 "	"	828 "
Indre-Mission	1 "	"	20 "
Landboforeningen	4 "	"	500 "
Sparekassen	6 "	"	280 "
Afholdsforeningen	9 "	"	420 "
Politiske Møder	3 "	"	610 "
Sangforeningen	2 Koncerter	"	300 "
Selskabelig Forening	6 Baller og Dilettantf.	"	1400 "

Disse Tal viser jo, hvor stor en Trang dette Forsamlingshus har imødekommet.

Forøvrigt er det et Spørgsmaal, hvorvidt det er mere formaalstjenligt at afholde mange eller faa Møder for at faa fat i saa stor en Del af Befolkningen som

muligt. Ganske naturligt gaar det undertiden saadan, at hvis der afholdes mange Møder, bliver Besøget hver enkelt Gang mindre. Saaledes hedder det i en Beretning fra et Forsamlingshus paa Vesteregnet:

1908	afholdtes	12	Foredragsmøder	med	hver	145	Delt.
1909	"	15	"	"	"	125	"
1910	"	18	"	"	"	90	"

Denne Udvikling taler jo ikke *for* de mange Møder.

Paa et Punkt kunde der i de allerfleste Forsamlingshuse være Anledning til at indføre en Reform, og det er med Hensyn til den Præcished, eller rettere sagt den Upræcished, hvormed Møderne *næsten* alle Steder begynder. Som Regel er der til det fastsatte Tidspunkt, da Mødet skulde begynde, ikke kommet andre end Foredragsholderen og Formanden. Først i Løbet af en lille Times Tid samles Tilhørerne, og i den lange Ventetid fyldes Salen med Tobaksrøg. Baade Foredragsholderen og Tilhørerne bliver uoplagte af den lange Venten. Er det tilmed en kold Vinteraften, bliver Forholdene endnu mere uhyggelige. Det vilde være en absolut Vinding, om man kunde overvinde sig til at bryde overtvært med den gamle Slendrian; for andet er det jo i Virkeligheden ikke. Og hvis man først havde begyndt at være præcis, er det sikkert, at man vilde befinde sig vel ved Reformen.

#### Forsamlingshusene og den nye Rigsforeningslov.

Som kortelig nævnt har den nye *tyske* Rigsforeningslov af 1908 delvis været Anledningen til, at der rundt omkring Forsamlingshusene har dannet sig en

hel Række Foreninger hver med sit særlige Formaal. Hvis ikke Foreningsloven skæmmedes af Sprogparagrafen, § 12, vilde den have betydet et stort Fremskridt i frisindet Retning. Indtil 1908 gjaldt hos os den *preussiske* Foreningslov af 1850, der var stærkt præget af den Tids bagstræbsvenlige Tanker. Denne Lov gav fri Bane for alskens Politivilkaarlighed. Praktisk talt skulde *alle* Møder anmeldes. Ganske vist hed det i Loven, at kun Møder, hvor der drøftedes offentlige Anliggender, var Anmeldelsespligten underkastet; men Begrebet „offentlige Anliggender“ var saa elastisk, at det lod sig fortolke til at omfatte næsten alt muligt. Endvidere skulde Medlemslisterne indsendes og Forandringer meddeles i Løbet af 3×24 Timer. Denne Bestemmelse blev der under Køllerpolitikken gjort saa udstrakt Brug af, at der i 1900 paa engang blev anlagt 150 Sager imod Sprogforeningen, fordi den i ligesaa mange Tilfælde havde undladt rettidigt at give Politiet Meddelelse om et Medlems Dødsfald eller Udtredelse af Foreningen. Hvis Politiet havde faaet Medhold ved Domstolene, vilde det have kostet Sprogforeningen ca. 20,000 Mk., og dens Virksomhed vilde derved være bleven meget stærkt lammet. Endvidere havde Kvinder ikke Lov til at deltage i politiske Møder, og ofte blev de ved Valgmøder jaget bort af Politiet, eller Mødet opløst.

Disse Ulemper er bleven hævede ved den nye Rigsforeningslov. Fordelene ved den kan sammenfattes deri: Politimyndighedernes Rettigheder er ikke saa vidtgaaende som før. *Foreningsmøder* er nu langt friere og bedre stillede; *Anmeldelsespligten* for Møderne er bleven



stærkt indskrænket. Medlemmerne behøver ikke at anmeldes. *Kvinder* har Lov til at deltage i alle Møder; det er meget lettere nu at afholde *Møder under aaben Himmel*.

Der kan være Anledning til her kort at omtale de forskellige Slags Møder, vi har Lov til at afholde:

- a) *Foreningsmøder* skal ikke anmeldes, naar der føres Kontrol med, at kun Medlemmer og indførte Gæster faar Adgang.
- b) *Politiske Foreningers Møder* ligeledes; Personer under 18 Aar maa kun deltage i Foreningens selskabelige Sammenkomster, ikke i Forhandlingssmøderne. Derfor bør Foreningsforeninger undlade at behandle politiske Emner.
- c) *Offentlige Foreningsmøder* har alle Adgang til, og de behandles som offentlige Møder.
- d) *Private Møder* skal ikke anmeldes, ligegyldigt, hvad Forhandlingerne drejer sig om; men kun indbudte Gæster har Adgang.
- e) *Offentlige Møder, hvor der drøftes private Anliggender, (Landbrugsmøder, kirkelige Møder etc.),* skal ikke anmeldes; men Ordskiftet maa ikke strejfe offentlige Anliggender (f. Eks. Toldspørgsmaal, Statskirkeforhold osv.); i saa Fald træder Anmeldelsespligten i Kraft.
- f) *Offentlige Møder, hvor der drøftes offentlige Anliggender,* skal ikke anmeldes naar Forhandlingssproget er *Tysk*. Men er Forhandlingssproget *Dansk*, skal de anmeldes 3×24 Timer i Forvejen, og det skal i Anmeldelsen udtrykkelig bemærkes, at Forhandlingssproget er Dansk.

Tilladelsen til at afholde offentlige Møder, hvor der drøftes offentlige Anliggender paa Dansk, gælder dog kun for Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og en Del af Tønder Kreds.

- g) *Offentlige Møder, som drøfter politiske Anliggender*, indtager samme Stilling som de under f) nævnte Møder; kun maa Personer under 18 Aar ikke deltage i Møder, som drøfter politiske Anliggender.
- h) *Friluftsmøder* maa kun afholdes med Politiets Tilladelse, der skal søges 24 Timer i Forvejen; og naar der paa *Dansk* skal drøftes offentlige eller politiske Anliggender, maa Mødet anmeldes  $3 \times 24$  Timer i Forvejen. Politiet kan kun nægte Tilladelsen, naar der befrygtes at ville opstaa „Fare for den offentlige Sikkerhed“. Politiet skal angive Grundene til Nægtelsen. Den gamle Foreningslov brugte det mere elastiske Udtryk „Fare for den offentlige Sikkerhed og Ro“.
- i) *Valgmøder* kan kun afholdes i Tiden mellem et Rigs- eller Landdagsvalgs offentlige Kundgørelse til Valghandlingens Afslutning. De skal ikke anmeldes til Politiet, men det har Ret til at overvaage dem. Sprogforbudet gælder hverken nu eller vil i Fremtiden komme til at gælde Valgmøder, og alle Personer over 18 Aar har Ret til at overvære dem.

Det vil heraf fremgaa, at den nye Foreningslov hjemler vort Forenings- og Forsamlingsliv en friere Stilling end den gamle — naar man ser bort fra Sprog-

paragraffen. Da Loven traadte i Kraft, blev det sat som Løsen: en upolitisk Forening omkring hvert Forsamlingshus. Og dette Løsen er nu fyldestgjort.

Og hvad Sprogparagraffen angaar, da kan der jo maaske inden 1928, Fristen, der er sat for det danske Modersmaals Ret paa offentlige Møder, ske Forandringer, der kan hindre Sprogforbudets Ikrafttræden, eller ogsaa maa vi med det Middel, som Loven giver os i Foreningsdannelser, søge at overvinde de Hindringer, vore Modstandere har tænkt at lægge i Vejen for vort Modersmaals Udvikling og Pleje.

#### Myndighederne og Forsamlingshusene.

Det er en Selvfølge, at Myndighederne ikke blot har set med skæve Øjne til den Udvikling, Forsamlingshusbevægelsen har gennemgaaet, men at de efter Evne har søgt at hindre den. Naar det var blevet besluttet at rejse et Forsamlingshus, maatte man overalt være forberedt paa, at der snart skulde vise sig visse Vanskeligheder, som først maatte overvindes, før man kunde sætte Fod under eget Bord i eget Hus. Muligvis har visse Myndighedspersoner troet, at de havde Magt nok til helt at kvæle Bevægelsen. Forbyde Folk at bygge Forsamlingshuse kunde de ikke, men maaske lod det sig gøre at køre Folk træt med alle Slags Drillerier og Chikanerier, saa de opgav det! Saaledes udtalte en Amtsforsander i Tofthund, at han nok vilde se, hvem der kunde holde længst ud med Hensyn til Forsamlingshuset i Bevtøft, han eller *de grødhjernede Bønder!* Forsøget glippede for ham! De „grødhjernede Bønder“ holdt ud, og medens Amtsfors-

standeren forlængst har rystet Nordslesvigs Støv af sine Fødder, staar nu et smukt og rummeligt og velbenyttet Forsamlingshus i Bevtoft.

Der findes ikke mange af de nordslesvigske Forsamlingshuse, som Myndighederne ikke har søgt at lægge Hindringer i Vejen for i større eller mindre Grad. Dette Forhold danner i Forsamlingshusenes Historie et Kapitel for sig. Alle Kampens Enkeltheder er ikke noteret op; tilsidst blev det jo noget dagligdags. Men enkelte Eksempler er vel værd ad drage frem.

Da Selskabet til Oprettelsen af *Agerskov* Forsamlingshus blev dannet, blev Listen over Bidragsyderne beslaglagt og indsendt til Statsadvokaten. Der var imidlertid intet ulovligt ved den at opdage, hvorfor den blev tilbagesendt. Senere maatte der betales nogle Bøder og Mulkter, og da Huset endelig var færdigt, fik Selskabet Ordre til at sænke Gulvet; Afstanden fra Gulv til Loft var nemlig — et Par Centimeter for lille!

Da *Brøns* Forsamlingshus rejstes, fandtes der „politiske Farver“ iblandt Rejsekrandsene. Det var „grober Unfug“ og maatte sones med Bøder. I Fjor mulkteredes Foredragsforeningens Bestyrelse med ca. 100 Mk., fordi Ikke-Medlemmer havde besøgt en Basar, som Foreningen afholdt i Huset.

Tegningerne til *Hjerting* Forsamlingshus kasseredes gentagne Gange, og Byggetilladelsen trak saa længe ud, at Byggeriet først kunde begynde i Oktober Maaned.

I *Hygum* Forsamlingshus var der blevet skænket alkoholfrit Øl. Det kostede en Mulkt. Forrige Vinter

skulde der opføres et Dilettantstykke; men Forestillingen blev i sidste Øjeblik forbudt med den Motivering, at Scenen maatte forsynes med Jerntæppe o. a. l. ligesom et virkeligt Teater. Amtsforstanderen tiltraadte dog snart Tilbagetoget og gav Forestillingen fri.

I *Høysbro* Forsamlingshus har Gendarmen engang forhindret Afholdelsen af et Møde, og flere Gange er han trængt ind i Huset for at kontrollere, om der var Personer under 18 Aar med til Gymnastikken.

Gendarmen har ligeledes kontrolleret, hvem der deltog i Folkedanseøvelserne i *Kastvraa* Forsamlingshus. Ogsaa her har man maattet betale Mulfter for Udskænkning af alkoholfrit Øl.

*Rødning* Forsamlingshus var under Opførelsen Genstand for forskellige Chikanerier.

I *Skærbæk* har især Gymnastikken været Myndighederne en Torn i Øjet. Værtens Datter paa Afholdshjemmet, Frøken Boesen, ledede baade her og andre Steder Legemsøvelserne for Personer under 18 Aar, hvad der jo som omtalt førte til, at hun først blev idømt høje Bøder og senere, da hun ikke vilde betale, kastet i Fængslet i Tønder.

Da Forpagter Hans A. Schmidt og Gdj. Henrik Schmidt i *Spandet* gik rundt og tegnede Bidrag til Forsamlingshuset der, idømte Amtsforstander Stenholdt i Arnum dem hver en Bøde paa 30 Mk. De lod imidlertid Sagen gaa til Doms og blev begge frikendte ved Nævningeretten i Toftlund. — Forrige Vinter havde man i Mangel af en hjemlig Gymnastiklærer faaet

Gæstgiver Jens Nissen, Hømlund, paa den anden Side Grænsen, til at lede Gymnastikken. Det fik Myndighederne at vide, og da Nissen anede Uraad, trak han sig tilbage. Men da han nogen Tid efter i et privat Ærinde passerede Grænsen, blev han passet op af Gendarmen og fik Udvisningsordren overrakt.

Ved Opførelsen af *Tyrsbøl* Forsamlingshus forsøgte Myndighederne at faa Byggepladsen gjort for lille. Det lykkedes dog ikke. Da Bygningen var færdig, fik Medlemmerne af Byggeudvalget og Bygmesteren hver en Bøde paa 25 Mk., fordi et Trappetrin var 1 cm for smalt, fordi Murpillerne var bleven røde i Stedet for hyide, og fordi det ene Hjørne af Forsamlingshuset var kommet Nabohuset 40 cm nærmere end angivet paa Tegningen!

Da man begyndte paa Forarbejdet til *Vedsted Landbohjem*, havde man været saa uforsigtig at lægge en Bunke Sten nærved Fundamentsgrøfterne. Uheldigvis var nogle af disse Sten trillede ned i Grøfterne, og det gav Myndighederne Anledning til at idømme Selskabet en Bøde paa 30 Mark. Thi, hed det, naar man har begyndt at fylde Fundamentsgrøfterne, saa er Byggearbejdet begyndt; og det havde man ikke anmeldt! — Ogsaa i Vedsted har Gendarmen paa Landraadens Foranledning søgt at lægge Hindringer i Vejen for Ungdommens Gymnastik. Ja end ikke en Danselærer kunde ustraffet holde Danseøvelse for Børn i Landbohjemmet.

Heller ikke *Vodder* Forsamlingshus, der dog udelukkende bruges til kirkelige og kristelige Møder, er sluppet fri for Myndighedernes Chikanerier. Den 20. Novbr. 1899 opløste Amtsforstander Major Mejer et

Møde, som Pastor Jørgensen holdt, netop fordi Jørgensen ved de valgte Sange og ved sine Indledningsudtalelser „havde ladet forstaa, at Mødet havde en gudelig Karakter“!!

I Aabenraa Amt har Forsamlingshusene ikke været slet saa udsat for Politichikanerier; kun *Hjortkær* Forsamlingshus havde forskellige Ulemper at overvinde under Opførelsen. Ligeledes lykkedes det først Selskabet ved Distriktsudvalgets Kendelse at tiltvinge sig Retten til alkoholfri Udskænkning.

Derimod er intet af Forsamlingshusene i Sønderborg Amt gaaet Ram forbi. Tegningerne til *Egen* Forsamlingshus blev kasserede, og da Huset endelig stod færdigt, maatte der endda foretages forskellige Ændringer, før alting var efter Forskrifterne.

Paa „*Nørherredhus*“ afholdt i April 1907 et privat Selskab en Koncert med Koncertsangerinde Fru Horne-mann fra København som Gæst. Herredsfoged Klinker havde imidlertid faaet det opsnuset og vilde søge at forhindre Koncerten. Om Aftenen, da Selskabet var samlet og Dørene lukkede, saa ingen Uvedkommende kunde deltage i Sammenkomsten — alle havde faaet særlig Indbydelse — sendtes der en Politibetjent derhen. Han bankede paa og forlangte at komme ind. Værten P. Jensen og Rentier Klaus Andersen nægtede ham Adgang og vilde ikke tillade ham at komme ind. Døren forblev lukket. Der blev nu anlagt Sag imod de to Mænd, som idømtes henholdsvis 10 og 8 Dages Fængsel for „Modstand mod Statsmagten“; Sammenkomsten stempledtes nemlig som — et offentligt politisk Møde, hvortil Politiet havde Adgang!

*Nybel* Forsamlingshus søgte Myndighederne at lægge Hindringer i Vejen for baade under Opførelsen og under dets senere Brug. Flere Gange er Møder bleven opløst, og Salen er bleven lukket under uholdbare Paaskud, saa Politiet har maattet give den fri igen. Ejeren er ligeledes bleven idømt Bøder flere Gange.

Det gamle Forsamlingshus i *Sottrup* har haft mange Kampe at bestaa. Først blev Tegningen kasseret 2 Gange, saa Byggearbejdet maatte foregaa i December, for at Huset kunde komme under Tag i det Aar, Byggetilladelsen var givet. Da Huset saa endelig var færdigt, skulde Amtsforstander P. Kjer syne og antage det. Det lykkedes ham at finde flere Mangler, som maatte afhjælpes, før alle Forskrifter var sket Fyldest: Kakkelovnen, Skorstenen og Trappen blev kasserede og maatte laves om. Endelig kunde Indvielsen foregaa. Ved Mødet talte først Landdagsmand H. P. Hanssen og derpaa Kommissionær J. H. Schmidt; men da Sidstnævnte kom med den Udtalelse: „Vi maa ikke glemme, at vi er danske Folk, og at vi bor paa vore Fædres Grund“, saa fandt Amtsforstanderen, at det kunde være nok: han opløste Mødet. Selvfølgelig blev der ført Besværing over hans Optræden, og Regeringspræsident Zimmermann erklærede Opløsningen for ulovlig. Senere er 3 Møder bleven opløst af Politiet, deriblandt et kristeligt Møde, som Pastor Poulsen, Bovlund, holdt. — Ogsaa paa andre Maader foraarsagede Amtsforstander P. Kjer's Nidkærlighed Forsamlingshuslederne Ulemper. Af Hensyn til Brandfaren blev det forbudt at bruge Petroleum. Saa brugte man Stearinlys. Amts-



forstanderen havde imidlertid en Aften, der var Møde, været saa uheldig at anbringe sig lige under et dryppende Stearinlys. Hans store Kappe blev derved prydet med 2 lange Stearinstreger ned ad Ryggen, og maaske denne Erfaring har belært Amtsforstanderen om, at Stearinen ikke i alle Henseender bør foretrækkes for Petroleum. I hvert Fald var det sidste Aften, der brændtes Stearin. — Saalænge Forsamlingshuset ikke havde Koncession, forbød Amtsforstanderen endvidere at skænke Kaffe paa sædvanlig Vis til de medbragte Madkurve. Gdj. J. Bonefeld, Sottrup, og Mejeriejer Zachariassen, Dybbøl, maatte saa give fri Kaffe, og paa denne Maade kom man over Vanskelighederne.

Da Amtsforstanderen saa, at alle de Hindringer, han opstillede, blev overvundne, synes han at have opgivet Ævred; i hvert Fald har man siden kunnet arbejde i Ro i Forsamlingshuset. Nu er den gamle Bygning bleven for lille, og i den forløbne Sommer er der blevet opført en stor rummelig Bygning, hvor Arbejdet vil blive fortsat i det paabegyndte Spor.

Ved Opførelsen af *Tandslet* Forsamlingshus havde man megen Besvær med at faa Tegningen godkendt. I nogen Tid nægtede Politiet Koncessionen (alkoholfri) med den Motivering, at Udskænkingslokalet var 4 Kvadratmeter for lille.

I Sammenligning med Sønderborg Amt er Politiet i Tønder Amt gaaet lidt lemfældigere frem imod Forsamlingshusene. Da *Døstrup* Forsamlingshus var færdigt og skulde godkendes, maatte der dog foretages adskillige Ændringer med en Loftstrappe, før man fik Lov til at tage Huset i Brug. Ejendomsforholdet er

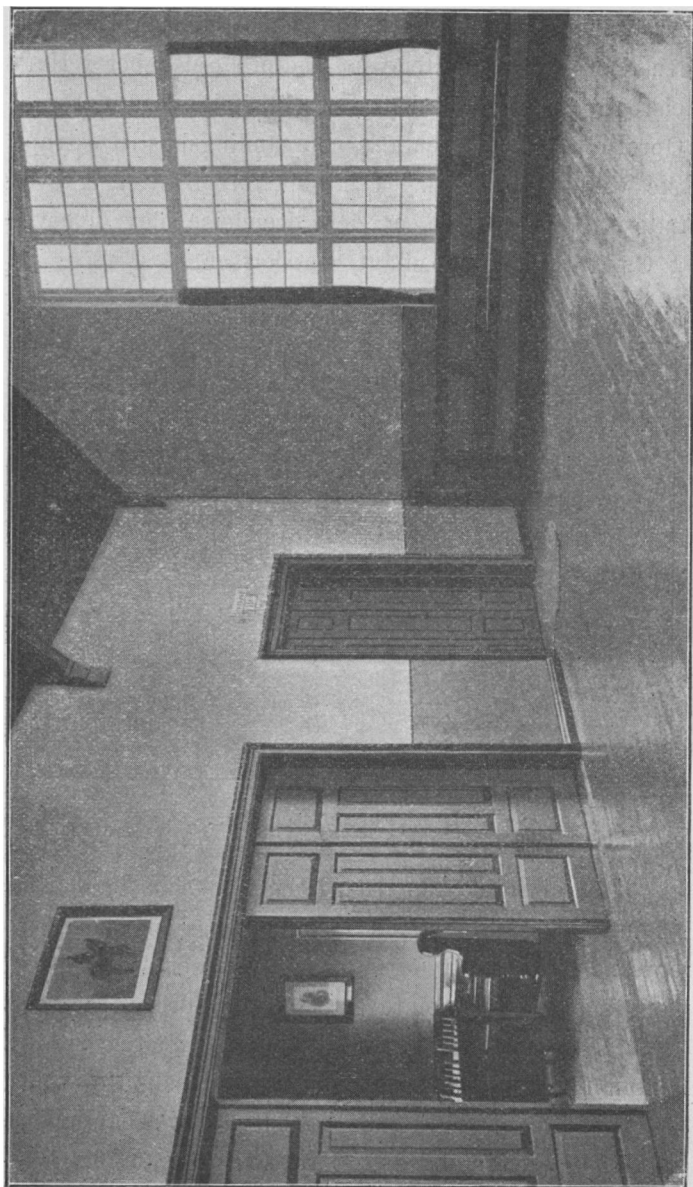
her ordnet som et Selskab med begrænset Heftelse, men Amtsretten nægtede at indføre Selskabet i Handelsregistret, da Selskabets Formaal ifølge Vedtægterne: „Oprettelsen og Driften af et Forsamlingshus i Døstrup“ ikke var tydeligt nok. Der blev ført Besværing over Amtsrettens Nægtelse, og dens Kendelse blev ophævet og Omkostningerne paalagt Statskassen.



Jejsing Forsamlingshus.

Kort efter at *Emmerlev* Forsamlingshus var blevet indviet, lod Amtsforstander Dethlefsen, Hemgaard, Optanterne Gdj. Toft og Smed Mathiesen, Emmerlev, vide, at de kunde vente en Udvisningsordre, saafremt deres Børn, der er voksne, ikke holdt sig borte fra Forsamlingshuset eller blev sendte paa danske Højskoler.

Som saa mange andre Steder blev Tegningerne til *Jejsing* Forsamlingshus ogsaa kasserede, og der krævedes en hel Række Ændringer, hvis praktiske Be-



Det Indre af Jejsing Forsamlingshus.

tydning Folk havde vanskeligt ved at fatte. Men det bidrog selvfølgelig til at sinke Arbejdet.

Ogsaa ved „*Møgeltønderhus*“s Opførelse var man udsat for de sædvanlige Drillerier. I Fjor forsøgte Politiet desuden at stemple en selskabelig Sammenkomst som et offentligt politisk Møde. Mødet blev forhindret, men Nævningeretten i Tønder gav ikke Politiet Medhold.

Der er her nævnt nogle Eksempler paa, hvordan Myndighederne har stillet sig overfor Forsamlingshusene, men allerbedst karakteriseres dette Forhold dog ved den Kamp, som er bleven ført om de 3 Forsamlingshuse: *Østerlindet*, *Bevtoft* og „*Frej*“.

#### *Kampen mod Østerlindet Forsamlingshus.*

I *Østerlindet* var der blevet oprettet en selskabelig Forening og i 1894—95 rejst et Forsamlingshus. Det var Nummer 3 i Rækken (Bovlund Menighedssal fra-regnet). Den unge, fremadstræbende Landraad i Haderslev Dr. Mauve ønskede at sætte en Stopper for dette Foreningsliv i *Østerlindet*, og at han dertil manglede den nødvendige lovlige Adkomst, synes ikke at have voldt overdreven mange Skrupler. Uden nogensomhelst retslig Henvisning forlangte han, at den selskabelige Forening skulde underkaste sig Anmeldelsespligten og lade sig behandle som en politisk Forening. Selvfølgelig vilde Foreningen ikke give Afkald paa sin Ret, og Dr. Mauve var klog nok til at indse, at han ad Domstolens Vej ikke vilde kunne bøje Foreningen efter sin Vilje. Han opfandt saa et helt nyt Straffesystem, som baade med Hensyn til Tiden og til Formen

kan betragtes som Begyndelsen til den efterfølgende Køllerpolitik.

Landraad Dr. Mauve tilsendte den 17. Septbr. 1895 Amtsforsander Thiermann i Rødding en Anordning, hvori han anmodede denne om at holde et vaagent Øje med den „tyskfjendtlige Agitation, som i særlig Grad drives i Østerlindet, og hvori ogsaa danske Undersaatter tager fremragende Del“. Derfor skulde Amtsforsanderen 1) udvise enhver dansk Undersaat, som deltog i tyskfjendtlige Aktioner; 2) opstille en løbende Liste over alle danske Undersaatter i Østerlindet og Omegn; hos tyske Undersaatter, der i Fremtiden tog Del i tyskfjendtlige Aktioner eller modvirkede Myndighedernes Forholdsregler imod de særlig i Østerlindet stedfindende altfor hyppige Danseforlystelser [!], maatte danske Undersaatter ikke taales, ligegyldigt i hvilken Egenskab.

Amtsforsander Thiermann var straks rede som Landraadens udførende Haand. Den 18. November modtog Gdj. Jens Schmidt i Østerlindet en Skrivelse fra ham, hvori der meddeltes, at da han trods Landraadens Advarsel til Indbyggerne i Østerlindet vedblev at gøre sig bemærket ved politisk Agitation, vilde Amtsforsanderen for Fremtiden ikke taale, at han havde danske Undersaatter i sin Tjeneste, og han opfordrede dem, Schmidt havde, til at forlade deres Tjeneste til 1. Januar, i modsat Fald vilde de blive udviste.

Og samtidig tilskrev Amtsforsanderen Tjenestepige Marie Jørgensen, der var dansk Undersaat, hos Gdj. Jens Schmidt, at hun havde at forlade sin Plads til 1. Januar; hun kunde dog nok forblive paa det preussiske Statsomraade, men maatte blot ikke tage Tjeneste hos

Gaardejerne Jens Schmidt, Niels Frank, Oluf Høyer, Nik. Kræmer, Mygind, og Hans Vanned.

De Mænd, der paa denne Maade skulde rammes økonomisk for deres politiske Overbevisnings Skyld, fik dog underhaanden at vide, at Landraaden ikke var utilbøjelig til at slaa en Handel af. Det var stadig Foreningen og dens Arbejde, der var ham en Torn i Øjet. Hans Insinuation, at Danseforlystelserne tog særlig Overhaand ved Foreningens Virksomhed, var selvfølgelig ganske grundløs; der var i Foreningen kun blevet afholdt folkelige og kristelige Foredrag. Hans Forslag gik ud paa, at hvis Foreningen alligevel frivillig vilde paatage sig Anmeldelsespligten, saa skulde der ikke være noget i Vejen for, at de paagældende Bønder kunde beholde danske Undersaatter som Tyende.

Desværre virkede Landraadens Løkkemiddel i dette Tilfælde, og da Slagplanen blev lagt for Køllerpolitikken under selve Hr. v. Køllers Forsæde, fremkom Dr. Mauve med Resultatet fra sin virkningsfulde Fremgangsmaade i Østerlindet, og den blev derpaa lyst i Kuld og Køn som et ægte Barn af Køllersystemet. Men altimens var Nordslesvigerne blevne klog af Skade og lod sig ikke mere narre af Landraadens fristende Tilbud.

Foreningen i Østerlindet blev alligevel tilsidst erklæret for en politisk Forening. Kvinderne fik ikke Lov til at være med ved dens Møder men blev jagede ud af Gendarmen. Man prøvede paa at holde Møde uden at anmelde det; men Resultatet var en større Mulkt fra Amtsforstageren. Foreningen lod Sagen gaa til Doms, men tabte den og maatte bære alle Omkostningerne.

Da man var naaet over Aarhundredskiftet, kom der dog lidt efter lidt roligere Forhold. Køllerpolitikken ebbede ud, og siden da har man i Forsamlingshuset i Østerlindet kunnet arbejde, uden at der er lagt Hindringer i Vejen fra Politiets Side.

*Kampen mod Bevtoft Forsamlingshus.*

Den 27. Marts 1897 var der samlet en Kreds af Mænd i Blankenhof, hvor der blev vedtaget Love for „Interessentskabet Selskabelig Forening for Bevtoft og Omegn“. Af Lovenes § 2 fremgaar, at Foreningens Formaal: at fremme god og sund Selskabelighed imellem dens Medlemmer, skal „søges opnaaet ved Bygning af et Forsamlingshus ved Bevtoft med passende Lokale, hvor Medlemmerne kan samles til underholdende Læsning, Foredrag, gudstjenestlige Møder, Sang, Musik, Dans, Husfid og muligvis Gymnastik.“

Formand for Selskabet blev Gdj. H. O. Klausen, Strandelhjørn. Huset blev opført i Løbet af Efteraaret og Vinteren 1897—98. Men før Huset kunde tages i Brug, var der dog mange uventede Hindringer at overvinde. Da Kredsbygningmyndighederne fik undersøgt den nye Bygning, viste der sig en Mængde Mangler, som maatte afhjælpes, før Huset kunde godkendes. Tagkonstruktionen var ikke tilstrækkelig solid. Ifølge Bestemmelserne for Teater- og Forsamlingsbygninger skulde Udgangsdøren have en Bredde af 1 Meter for hver 120 Personer, som Salen rummede; desuden skulde der være en „Nøddør“, af samme Bredde, der førte lige ud i det Frie. Dørlaasene skulde sidde i en Højde af 1,20 Meter over Gulvet; Ventiler ved Vinduerne og over den store Lampe maatte skaffes til

Veje; Kakkellovnen forsynes med et Jerngitter, der var skruet fast baade i Gulv og Væg. Petroleum maatte kun bruges som Belysningsmiddel med Politiets særlige Tilladelse o. s. v. Først naar alle disse Ændringer var foretaget, vilde Bygningen blive godkendt.

I Løbet af Vinteren blev disse Krav opfyldte, og Forsamlingshuset blev godkendt af Politiet og kunde nu indvies. Indvielsesdagen var fastsat til den 3. Maj 1898 og Pastor *L. B. Poulsen*, Bovlund, skulde holde Indvielsestalen, men da han begyndte med at fremsige Trosbekendelsen, traadte Amtsforsander v. Stojentin frem, og sagde, at hvis Pastor Poulsen fortsatte med Trosbekendelsen, hvis der blev foretaget „gudstjenestlige Handlinger,“ vilde han opløse Mødet. Der var selvfølgelig ikke andet at gøre end at lystre Amtsforsanderens Befaling. Der blev ført Besværing over Amtsforsanderens Optræden, men Landraad Dr. Mauve tilbageviste Besværingen. Besværingen gik videre, og endelig godkendte Regeringspræsidenten dens formelle Berettigelse, idet han erklærede, at Amtsforsander v. Stojentin ikke af egen Magtfuldkommenhed kunde forbyde at holde Gudstjeneste, men kun i Regeringspræsidentens Navn og efter hans Anordning.

Det var det første Møde, som var blevet forstyrret i Bevtoft Forsamlingshus. Det skulde ikke blive det sidste.

En Uges Tid efter modtog Formanden følgende Skrivelse fra Amtsforsanderen:

Den komm. Amtsforsander.

Toftlund, d. 10. Maj 1898.

Af „Selskabelig Forening for Bevtoft og Omegn“s Virksomhed ligesom af dens Medlemmers Optræden



fremgaar, at den har til Formaal at drøfte politiske Anliggender ved sine Møder.

Foreningen erklæres herved for politisk ifl. § 8 i Forordningen om Forsamlings- og Foreringsretten.

Idet jeg meddeler Dem dette, anmoder jeg Dem om i Løbet af 3 Dage at indsende en ny Fortegnelse over Medlemmerne til mig.

von Stojentin.

Til .

Formanden for „Selsk.  
For. f. Bevtøft o. Omegn“

Hr. H. O. Klausen  
i Strandelhjørn.

Det vilde sikkert have faldet vanskeligt for Hr. v. Stojentin, om han skulde have ført Beviser for sin Paastand om, at Foreningen havde til Formaal at drøfte politiske Anliggender. Ved det første og eneste Møde, der endnu var holdt i Forsamlingshuset, havde en Fri-menighedspræst begyndt med at fremsige Trosbekendelsen, men var af Hr. v. Stojentin selv bleven forhindret i at fortsætte. Hvem der i dette Tilfælde havde bragt „Politik“ ind i Huset, var klart for alle.

Da Foreningen nu var bleven erklæret for politisk, var dens Virksomhed jo for en stor Del bleven lammet, og maaske har Amtsforstanderen i sit stille Sind glædet sig over, at hans Modstandere her havde rejst en kostbar Bygning til ingen Nytte. Han skulde nok sørge for, tænkte han, at de ikke fik Lejlighed til at benytte den, ikke engang til rent private Formaal, hvad efterfølgende Eksempel viser.

En Maanedes Tid efter Indvielsen vilde Gdj. H. O. Klausen i Strandelhjørn holde Rejsegilde over et

Møddinghus, han havde under Bygning denne Sommer. Men da han vilde have flere med, end han havde Plads til i sit Hjem, lejede han Forsamlingshuset i Bevtoft og indbød sine Gæster hertil, hvor de blev beværtede og bagefter skulde have en Svingom. Maaske det ogsaa har været Indbyderens Hensigt — han var jo Formand for Foreningen — at forsøge, hvorvidt Myndighederne vilde skride ind imod denne rent private Foranstaltning. Det skete virkelig ogsaa. Næppe var Dansen begyndt, før Gendarm Reich fra Bevtoft traadte ind og forlangte Kvittering for Mødets Anmeldelse, og da den ikke eksisterede, opfordrede han de Tilstedeværende til straks at forlade Lokalet.

Klausen besværede sig straks til Landraaden over Gendarmens Optræden. Besværingen tilbagevistes med den Begrundelse, at „Mødet“ i Virkeligheden var afholdt af Selskabelig Forening; Klausen havde indbudt, og han var Formand for Foreningen, og de Indbudte var næsten allesammen Medlemmer af Foreningen. Besværingen gik videre til Regeringen i Slesvig. Klausen anførte deri, at Selskabet var fuldstændig privat; at han havde lejet Forsamlingshuset for at holde Rejsegilde; at flere af de Indbudte var Medlemmer af Foreningen, kom ikke i Betragtning, da det ikke var i denne Egenskab, de var indbudte; desuden havde der været mange Ikkemedlemmer til Stede, medens mange Medlemmer ingen Indbydelse havde faaet. Regeringspræsidenten tilbageviste imidlertid Besværingen. Der rejstes saa videregaaende Klage med samme Begrundelse og samme Resultat imod Regeringspræsidenten.

I Bevtoftegen vakte Myndighedernes Modstand imod Hans Klausens Møddinghus stor Munterhed. Selv om Angrebet var rettet imod Befolkningens lovlige Bestræbelser for at pleje Folkelivet, havde man alligevel et aabent Øje for de komiske Blottelser, Myndighedernes Optræden fremviste, og endnu mindes man med et Smil den Gang, da et Møddinghus gav Anledning til at sættesaa at sige hele det preussiske Statsmaskineri i Gang. Var det end en Sejr for Amtsforstanderen, stod han paa en Maade dog kun som Sejrherre paa et Møddinghus!

For Nemheds Skyld blev Forsamlingshusets Ejendomsforhold nu ordnet saadan, at 2 af Foreningens Medlemmer, Gaardejerne Jakob Steffensen og K. Riis i Hyrup forpagtede Huset. Forpagterne var forpligtede til at udleje Huset til Husets Ejere mod et bestemt Vederlag; de var berettigede til at udleje det ogsaa til andre til Brug for private Selskaber, offentlige Møder o. s. v.

Man var nu naaet ind under Køllerpolitikken Højvande, hvor Masseudvisningernes Svøbe blev svunget over Befolkningen. Ogsaa Bevtoft blev ramt. Den 23. Oktober 1898, lige kort før Landdagsvalget, holdt H. P. Hanssen et Valgmøde i Bevtoft Forsamlingshus. Dagen efter blev 15 Karle og Piger og Dreng, alle danske Undersaatter, der tjente hos Folk i Bevtoft, som havde deltaget i Mødet, udviste. Selv havde de ikke forbrudt sig i nogen Maade; det var Husbonderne, hvis danske Sindelag skulde straffes. Som man ser, var det Dr. Mauves System fra Østerlindet et Par Aar i Forvejen, der gik igen her.

Det syntes i det hele taget at være meget imod Myndighedernes Vilje, at Landdagsmand H. P. Hanssen kom til Bevtoft for at holde Møde. Den 11. November 1900 havde han indvarslet til et Møde i Forsamlingshuset. Der mødte henimod et Par Hundrede Mennesker. Mødet aabnedes, og H. P. Hanssen begyndte sit Foredrag, der drejede sig om tyske Toldspørgsmaal. Han havde imidlertid kun talt et Kvarters Tid, da en af Gendarmene, der hidtil havde opholdt sig i Forstuen, traadte ind, afbrød Taleren og erklærede Mødet for opløst. H. P. Hanssen opfordrede de Tilstedeværende til i Ro at forlade Lokalet og indbød til et nyt Møde næste Søndag. Senere fik man imidlertid at vide, at Grunden til Mødets Opløsning havde været den, at Gendarmen ansaa Huset for brøstfældigt; det kunde, hvad Øjeblik det skulde være, ramle ned over Hovedet paa Forsamlingen!

Denne Forklaring vakte almindelig Munterhed. Huset var kun 3 Aar gammelt, grundmuret, og alle de mange Byggeforskrifter havde man omhyggelig efterkommet, og Bygningen var godkendt af Politiet! Ingen havde følt mindste Spor af Frygt ved at træde ind over Husets Tærskel. Men større blev dog Munterheden, da man fik at vide, at „Brøstfældigheden“ bestod i et Par Smaarevner i Gibsloftet! Hvad der altsaa var undgaaet Fagmændenes skarpe Blik ved de gentagne Undersøgelser, det havde Gendarmen opdaget i et Øjeblik, næsten før han kom rigtig ind i Salen!

Huset blev nu lukket af Amtsforstanderen, og der var selvfølgelig ikke andet at gøre end at lade „Brøst-

fældigheden“ udbedre og indhente et nyt Skøn fra Kredsbygningsinspektøren. Af den Grund maatte H. P. Hanssens Indbydelse til næste Møde udskydes til første Søndag efter, at Tilladelsen til Husets Brug var givet. Myndighederne skulde ikke faa at se, at man i Bevtoft gav tabt overfor Vanskelighederne.

Dagen efter det afbrudte Møde rejste Husets Ejere til Haderslev, hvor de fremstillede Sagen for Kredsbygningsinspektør Jablonowski og anmodede ham om at underkaste Bygningen et sagkyndigt Eftersyn. Da Kredsbygningsinspektøren havde hørt Sammenhængen, udtalte han sig i saa skarpe Udtryk om Politiets Kassation af Bygningen, at man i Dagspressen ikke vovede at gengive dem af Frygt for at blive anklaget for Fornærmelse. De har vel saa nogenlunde svaret til den almindelige Opfattelse blandt Befolkningen. Hr. Jablonowski erklærede kort og bestemt, at kun hans Foresatte, Regeringen i Slesvig, kunde faa ham til at spille sin Tid paa denne Sag. De kunde gaa til Murmester Jürgensen i Haderslev; han vilde let kunne afhjælpe Mangelen.

Forsamlingshusets Ejere fulgte Raadet og henvendte sig til Murmester Jürgensen, som tog til Bevtoft og underkastede Bygningen en indgaaende Undersøgelse, ifølge hvilken han afgav følgende

**Skøn over Forsamlingshuset i Bevtoft.**

Haderslev, den 15. Novbr. 1900.

Efter Anmodning af Hr. Steffensen i Hyrup foretog jeg i Gaar et Syn over Forsamlingshuset i Bevtoft. Huset, som fra først af ikke var bygget tilfredsstillende, hvad Tagkonstruktionen angaar, er i Aaret

1899 blevet forstærket med en Sprængbuk. Tagkonstruktionen, som derefter er bleven prøvet, og hvis statiske Beregning er bleven revideret af den kgl. Kredsbygningsinspektion, er derved bleven stabiliseret. De mellem Træværket og Muren opstaaede Revner giver ikke mindste Grund til Betæneligheder [sind gänzlich unbedenklicher Natur]. Revnerne er ikke opstaaede ved, at Bygningen er rystet, men som Følge af det til Gibsloftet brugte Materiale. Muren var allerede krumme, da jeg første Gang foretog et Syn over Huset. Men dette giver ikke Grund til nogensomhelst Betæneligheder, saa meget mindre, som de ikke har bøjet sig i Mellemtiden.

Jürgen Jürgensen.

Politiet vilde imidlertid ikke lade sig nøje med Murmester Jürgensens fagmæssige Skøn. Hr. Jablowski var imidlertid bleven forfremmet, og en Hr. Studemann overtog hans Embede som Kredsbygningsinspektør. Da Hr. Studemann i Januar 1901 kom til Bevtoft, fandt han, at Forsamlingshusets østre Gavl havde trukket sig 1 cm udad, og han ansaa det for rigtigst at lade lægge et Par Jernbjælker ind. Anden Gang, han kom, var der et Par Smaaændringer at foretage, og tredje Gang — man var nu naaet hen i Juni Maaned — erklærede han endelig, at Huset var i Orden.

Endelig den 16. September meddelte saa Amtsførstanderen Forpagterne, at Huset kunde tages i Brug. Skrivelsen lød:

Toftlund, d. 16. Septbr. 1901.

Da de Mangler, som Kredsbygningsinspektøren har paavist ved Forsamlingshuset i Bevtoft, nu er

afhjulpne, har Politiet for Tiden ingen Betænkelig-  
heder ved, at det tages i Brug.

v. Stojentin,  
konst. Amtsforst.

Til

H. Gdj. Jakob Steffensen,  
Hyrup II.

Endelig efter 11 Maaneders Forløb kunde saa det bebudede Møde afholdes. Da det var blevet anmeldt til Amtsforsnderen, lod denne Gdj. J. Steffensen tilkalde, og bebrejdede ham, at han vilde være med til at foranstalte dette Møde, der blot vilde have til Følge, at 60-80 danske Undersaatter vilde blive ndviste — her pegede Amtsforsnderen paa en stor Stabel Breve, som om han dermed vilde tilkendegive, at Udvisningsordrerne var færdige — eller de vilde kun faa Bosættelsestilladelse for et Aar ad Gangen! Amtsforsnderens Trusel synes dog kun at have været et Skræmmeforsøg; den forblev ogsaa uden Virkning.

Mødet skulde saa afholdes Lørdag den 11. Oktober 1900, og H. P. Hanssen var igen kommen til Stede som Taler. Men denne Gang fik Tilhørerne end ikke Lov til at komme ind i Salen og begynde Mødet. Gendarm Schmidt fra Toftlund forbød Husets Afbenyttelse under Henvisning til — dets Brøstfældighed!! Gendarmen og Amtstjener Lund fra Toftlund havde før Mødets Begyndelse lige været et lille Vend inde i Forsamlingshuset, hvor de havde kastet et Blik ind i Salen, men det havde dog været tilstrækkeligt til at konstatere „Brøstfældigheden“. Det nyttede ikke, at H. P. Hanssen præsenterede selvste v. Stojentins Tilladelse af 16. Septbr. til at tage Huset i

Brug. „Den kender vi“, sagde d'Herrer Schmidt og Lund, men de nægtede at oplyse nærmere, hvori „Brøstfældigheden“ denne Gang bestod, men lod forstaa, at de handlede efter højere Ordre.

Der var ikke noget at gøre. De halvtredie Hundrede Deltagere, som var mødte, maatte gaa hjem. Men Politiets Optræden var saa langt fra at tage Modet fra dem, at det meget snarere æggede dem til at sætte haardt imod haardt og fremtvinge deres Ret. „Vi skal nok holde ud,“ slutter „Hejmdal“s Beretning om det opløste Møde, „selv om det imod al Forventning skulde blive nødvendigt at afholde et tredie, fjerde og femte forstyrret Møde, inden Politimyndighederne finder alt i Orden og betragter det som deres Pligt at sidde som rolige Tilskuere og Tilhørere under Mødet. Men indtil da vil vi trøste os med Kæmpevisens gamle prøvede Ord: Den ler nok bedst, som ler sidst.“

Huset blev nu lukket igen. At det dog ikke var ganske ubrugeligt, fremgik bl. a. af, at Kommuneforstanderen, efter at Landraaden og fl. a. havde inspiceret Huset et Par Dage i Forvejen, sammenkaldte Kommuneraadsmedlemmerne til en Forhandling om — *Køb af Forsamlingshuset til Banegaard*. Kommuneforstanderen mente at vide, at Danskerne var blevne saa kede af det, at de vilde sælge Huset. Han havde imidlertid taget fejl. Huset var ikke til Salgs, ej heller var Kommuneraadet gaaet ind paa at købe det, og Bevtoft fik ingen Banegaard den Gang.

Der var straks blevet indgivet Besværing over Gendarmens henholdsvis Amtsforstanderens Opløsning af Mødet. Efter at have betænkt sig til i Slutningen af



Januar Maaned, altsaa et Fjerdingaar, viste Landraad Becherer Besværingen tilbage med den Motivering, at der var fundet nye Revner i Gibsloftet over Indgangsdøren, og der forlangtes nu, at Sidevæggene i Forstuen skulde mures op i 1 Stens Tykkelse, der var i Forvejen kun  $\frac{1}{2}$  Stens Mur. Først naar det var sket, vilde Lokalet kunne frigives igen. Omtrent samtidig meddelte Statsadvokaten, til hvem der var sket An-



Bevtoft Forsamlingshus.

meldelse, at han ikke fandt Anledning til at skride ind imod Amtsførstanderen og Gendarmen, og endelig gav Regeringspræsidenten hen i Foraaret Landraaden Medhold.

Der blev saa taget fat paa de omfattende Ændringer, og lige før Jul 1902, den 18. December, holdtes det første Møde, hvor Pastor Thomsen, Haderslev, talte. Det blev en højtidelig Stund. Alle Hindringer var overvundne, og det syntes, som om *Myndighederne* nu var kørt trætte. Det blev alligevel de „grødhjernede:

Bønder“, som Amtsforstanderen havde talt saa haanligt om, der ved Udholdenhed og ved Tro paa deres Sag førte den frem til Sejr.

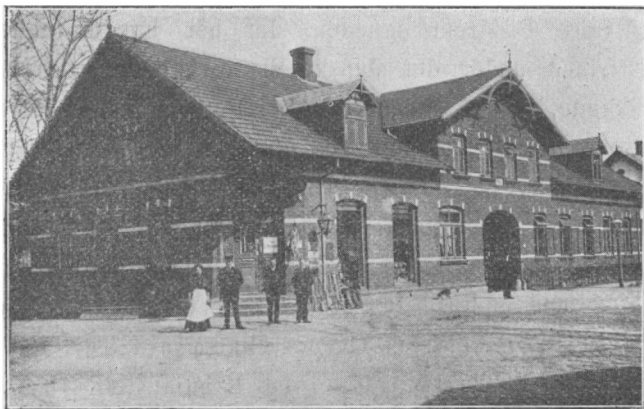
Det gamle Bevtoft Forsamlingshus staar ikke mere i sin oprindelige Skikkelse; det var blevet for lille og for lidt tidssvarende. I 1908 blev det ombygget og udvidet, saa det nu er et af de smukkeste Forsamlingshuse, som findes i Nordslesvig.

*Kampen mod „Frej“.*

I Kristiansfeltegnen, hvor det tyske Element, takket være Brødremenigheden, der her havde fundet Gæstfrihed under det danske Styre, var stærkt fremherskende, havde Danskerne allerede i Midten af Halvfemserne Vanskeligheder ved at skaffe sig Lokaler til deres Møder, og man begyndte nu at drøfte Spørgsmaalet om at rejse en egen Forsamlingsbygning. Tanken blev realiseret. Der dannede sig et Selskab bestaaende af 15 Mænd under Navn af „Selskabet Frem“, som af en tysk Læge købte et Grundstykke paa 4 Tdr. Land beliggende i Tyrstrup lige ved Kristiansfelt. Ud fra dette Selskab dannedes saa Byggeselskabet „Frej“, bestaaende af 100 Mænd, der forpligtede sig til at indbetale en Byggesum af 40,000 Mk. Hvad Bygningen vilde koste mere, skulde indføres som Prioritet paa Ejendommen.

I Løbet af Sommeren rejstes saa Forsamlingsbygningen med gode rummelige Lokaler, baade Sal og Restauration, Stald og Vognremise samt Butik og Lejlighed til en Købmand. Den fik Navnet „Frej“ og havde, da den stod færdig, kostet ca. 60,000 Mk. Der dannedes nu en „Selskabelig Forening for Tyrstrup og

omliggende Sogne," som straks ved sin Stiftelse fik 700 Medlemmer. Denne Forening lejede nu Lokalerne i „Frej“ for at benytte dem paa lignende Maade, som Højskolehjemmene i Kongeriget benytttes. Der blev antaget en Vært, som forestod Afholdsrestaurationen, og den 24. September 1897 blev Lokalerne overtagne af „Selskabelig Forening“s og „Frej“s Bestyrelser ved en lille privat Festlighed, og dermed var den smukke Forsamlingsbygning indviet.



„Frej“, Tyrstrup.

Man havde først søgt om Bevilling til almindeligt Gæstgiveri, men Ansøgningen var bleven afslaaet. Men da Næringsloven ikke gjorde Udskænkning af Kaffe, Tejo. a. alkoholfrie Drikkevarer og Servering af Spisevarer til Foreningsmedlemmer afhængig af Myndighedernes Bevilling, begyndte „Selskabelig Forening," som nu havde lejet Lokalerne, sin Virksomhed indenfor disse Grænser. Politiet nedlagde Forbud, men Foreningen lod dem uænsede for at fremtvinge en

Retssag, saa den ad Domstølenes Vej kunde faa sin Ret godtgjort. Men Landraad Dr. Mauve var klog nok til ikke at tvinge Sagen frem for de ordinære Domstole, men derimod ad Forvaltningsvejen. Det skete ved, at Amtsforsander *Valentiner* den 7. Oktbr. 1897 efter Landraadens Anmodning ganske simpelt lod *Skænkestuen lukke og Dørene forsegle* med sit Embedsseg! Paa Forespørgsel fra Foreningens Medlemmer hvilken Lovparagraf der gav ham Ret og Adkomst hertil, svarede han, at det vidste han ikke, han udførte kun Landraadens Anordninger.

Samtidig erklærede Amtsforsandereren „Selskabelig Forening“ for politisk og krævede Anmeldelse af Medlemmerne, og Landraad Dr. Mauve afslog som Formand for Kredsudvalget Foreningens Ansøgning om Koncession med den Motivering, at Foreningen *kun* havde til Formaal at forhandle spirituøse og andre Drikkevarer, og dertil fandtes ingen Trang paa Stedet. Amtsforsander og Landraad synes altsaa ikke at have været helt enige om, hvad der var Foreningens Formaal.

Foreningens Genvordigheder var dog ikke til Ende endnu. Den 19. Oktober vilde „Selskabelig Forening“ holde Fest i sine Lokaler. Alt var rede til at modtage de ca. 300 Gæster, som ventedes, Bordene var allerede dækkede i den store Sal. Da kom, en Times Tid før Festens Begyndelse, Amtsforsander *Valentiner* igen og *lukkede og forseglede samtlige Foreningslokaler, ogsaa Salen med de dækkede Borde!*

Det havde været forstaaeligt, om Befolkningen, for at fremtvinge en hurtigere Afgørelse af Sagen, havde følt Trang til at pille ved Amtsforsanderens Segl paa

„Frej“s Døre. Men den nordslesvigske Befolkning har lært, at det baader bedst at fare med Lempe. Med Tiden vinder Retten dog frem. Der blev indgivet Klage over Myndighedernes Fremfærd; Sagen gik sin jævne, langsomme Gang, og *over et Aar stod „Frej“ lukket* med Bordene dækkede inde i Salen. Endelig den 31. Oktober 1898 maatte d'Herrer Mauve og Valentin pille deres Segl bort fra Dørene igen — ifølge Distriktsudvalgets Kendelse. Sejren var vunden! *Lukningen havde været ulovlig.*

Men endnu maatte Kampen for Koncessionen føres til Ende, og det blev den især ved Hjælp af den ansete berlinske Sagfører Justitsraad *Munckel*, som Foreningen efter Gustav Johannsens Raad havde overdraget at føre Sagen.

Foreningen som saadan fik nu Lov til at arbejde i Ro et Par Aars Tid, men dens Medlemmer blev paa forskellig Maade chikanerede af Myndighederne; de fik Bøder, og deres danske Tyende blev udvist efter en større Maalestok. Det havde desværre den Virkning paa nogle, at de meldte sig ud af Foreningen; saa meget des tungere blev Byrden for dem, som ikke vilde bøje Ryggen. Endvidere blev der rejst en Mængde Retssager for urigtige Ind- og Udmeldelser af Medlemmer — Foreningen var jo erklæret politisk —, i et enkelt Tilfælde var der rejst 58 saadanne Sager; og selv om disse alle endte med Frifindelse, betød det dog store Udgifter for Foreningen. Ialt maatte der f. Eks. betales 5000 Mk. til Justitsraad *Munckel* og 1100 Mk. til andre Advokater ved Underretterne.

Men Forfølgelserne var ikke hermed til Ende. Ved et Møde, som H. P. Hanssen holdt i „Frej“ den 6. Januar 1900, blev først Kvinderne udviste af Amtsfors-  
stander Valentiner, og senere blev Mødet opløst, fordi Fotograf Albert Johannsen, Haderslev, udtalte: „Vi dader os ikke vort Modersmaal røve, ikke af 10 Køller'e, ikke af 100 Mauve'r, ikke af 1000 Valentiner'e.“ Da H. P. Hanssen besværede sig over Amtsfors-  
standeren til Land-  
raaden, maatte denne erkende, at Opløsningen var ulovlig.

Hen paa Foraaret tog Myndighederne for Alvor Kampen op igen imod „Frej“ og „Selskabelig Forening“. Foreningen havde nu faaet Beværtningstilladelse, men efter Ordlyden gjaldt den kun for Foreningens Med-  
lemmer. Det var dog som i alle lignende Tilfælde blevet anset for en Selvfølge, at den ogsaa gjaldt Medlem-  
mernes Husstand og indførte Gæster, og saaledes var Bevillingen ogsaa bleven udnyttet siden „Frej“s Aab-  
ning i 1898, uden at Politiet havde haft noget at indvende derimod.

Den 16. Maj 1900 skulde der saa have været af-  
holdt et stort Møde paa „Frej“ med Gustav Johann-  
sen som Taler. Men Dagen i Forvejen var „Selskabe-  
lig Forening“s Bestyrelse bleven stævnet til Amts-  
fors-  
stander Valentiner, som spurgte dem, om de vedblivende vilde skænke for Medlemmernes Familie og indførte Gæster. De svarede ja, og Amtsfors-  
standeren erklærede saa, at *Foreningens Lokaler vilde blive lukkede*. Det skete ogsaa. Samme Dag blev Amtsfors-  
standerens Embeds-  
segl for tredje Gang sat paa Dørene paa „Frej“. Da Gustav Johannsen og Mødedeltagerne saa Dagen efter

kom til „Frej“, fandt de Dørene lukkede. Der viste sig dog snart en Udvej. Gdj. C. *Finnemann* i Taarning aabnede gæstfrit sine Stuer, og snart samledes de 300 Mødedeltagere i hans Gaard; men kun de to Trediedele kunde faa Plads indenfor. Der havde indfundet sig 2 Gendarmer og en Overvagtmaster fra Haderslev, og næppe var Mødet aabnet og Kvitteringen for Anmeldelsen forelagt, før Overvagtmasteren rejste sig og erklærede Mødet for opløst, da „Lokalerne ikke var forskriftsmæssige.“ Gustav Johannsen opfordrede nu de Tilstedeværende til roligt at forlade Lokalet som lovlydige Borgere, og tilføjede saa med sit smittende Lune: „Jeg gaar nu en lille Tur nordpaa, over til Frederikshøj . . .“ Frederikshøj Kro ligger en halv Mils Vej nordfor Kristiansfelt paa den anden Side Grænsen. Hans Hentydning blev forstaaet og modtaget med almindelig Jubel og et rungende Hurra. Og nu rykkede den husvilde Rigsdagsmand og hans husvilde Vælgere til Vogns og til Fods ud af Landet for i et mere gæstmildt Land at holde det Møde, som Myndighederne saa gerne havde forpurret.

I Frederikshøj Kro blev de modtagne med aabne Arme; det blev et ypperligt Møde, hvis Stemning var præget af, hvad der lige var sket i Forvejen. I sit Foredrag rettede Gustav Johannsen den indtrængende Opfordring til sine Landsmænd: „*Byg Forsamlingshuse overalt!*“, en Opfordring, der ikke kom til at lyde forgæves.

Men „Frej“ stod jo lukket, og det tog Tid, før Retten fandt sin Gang. Endelig den 6. Januar 1902 kom Sagen for Overforvaltningsretten, hvor Justitsraad

*Munckel* igen mødte som Klagernes Repræsentant. Overforvaltningsrettens Kendelse gik ud paa, at *Lukningen af „Frej“s Lokaler havde været ulovlig*; Beværtningensbevillingen maatte fortolkes saaledes, at den ogsaa gjalt „Selskabelig Forenings“ Medlemmer og indførte Gæster! Omkostningerne paalagdes Regeringspræsidenten.

Anden Gang var Sejren vunden. Men det varede endnu 2 Maaneder, før Amtsforstanderen fandt det belejligt at aabne de forseglede Døre. Gustav Johannsen var død det foregaaende Efteraar, og Udfyldningsvalget foregik den 8. Marts, da Redaktør Jessen valgtes til Gustav Johannsens Efterfølger. Men under hele Valgbevægelsen holdtes „Frej“s Døre lukkede for at hindre den danske Befolkning i at benytte Lokalerne til Valgmøder. Først den 14. Marts 1902 kom Amtsforstanderen til Stede for at tage det Segl bort, som han uden Ret havde sat for „Frej“s Døre.

Siden da har den danske Forsamlingsbygning været i Brug. Men dermed være ikke sagt, at Politiet ikke har søgt at hindre Møderne paa „Frej“. Den 18. Juni 1902 skulde Fru *Callø* fra Erlev holde Foredrag om Billedhuggeren Thorvaldsen. Man havde faaet Nys om, at Kvinderne vilde blive jagede ud, men da man i Henhold til en Udtalelse af Indenrigsminister Hammerstein antog, at der ikke vilde være noget i Vejen, hvis Kvinderne var ene, havde alle de mandlige Tilstedeværende forladt Salen, da Mødet skulde begynde. Da Amtsforstander Valentiner og en Gendarm kom til Stede og kun fandt Kvinder i Salen, blev de noget overraskede over denne nye Fremtoning, og de har



næppe straks været klare over, hvordan de skulde gribe Sagen an. Mødet begyndte med en Sang; Fru Callø gaar op paa Talerstolen og faar Lov til at tale et Par Minutter; men saa rejser Gendarmen sig og befaler Kvinderne at forlade Salen og Huset; ja end ikke i Haven maa de opholde sig.

Lydige forlod Kvinderne Salen, der saa straks efter fyldtes med Mændene, der havde staaet udenfor. Kun Fru Callø var bleven tilbage for at holde sit Foredrag for dem. Men heller ikke hun alene kunde taales; hun blev vist ud af Salen. Maaske Amtsforstanderen havde troet dermed at have forstyrret hele Mødet, men han tog fejl. Ejendomskommissionær J. H. Schmidt fra Haderslev, Tobaksfabrikant M. Andresen, Aabenraa, og Journalist Thade Petersen, Rødning, holdt nu Foredrag for de tilbageblevne Mænd, og over Mødet herskede der trods al Modgang den bedste Stemning.

Indenrigsminister v. Hammerstein havde i Landdagen udtalt, at Kvinder kunde deltage i politiske Møder, naar de opholdt sig *i et særligt Segment*, et afspærret Rum, ved Siden af den egentlige Forsamlingsaal. Det var vel et Forsøg værd at prøve Indenrigsministerens egen Fortolkning. Journalist Nik. Svendsen fra Aabenraa holdt saa et Møde i „Frej“ den 6. Juli, og da havde man forsigtig faaet Kvinderne anbragt i et tilstødende Værelse, hvorfra de gennem den aabne Dør skulde kunne høre Foredraget. Men da Mødet var aabnet befalede Gendarmen, at Døren skulde lukkes!

Fra nu af bliver det dog roligere om „Frej“s Navn, om end ikke helt roligt. I Foraaret 1907 udvistes Kaadner P. Simonsen og en Landmandssøn P. Petersen

fra Taps, fordi de have været med til at lede Gymnastikøvelser i „Frej“. Ligeledes har Politiet ved Udskænkningsspørgsmaalet søgt at skade Værten paa „Frej“. Men ogsaa her har øverste Instans stemplet Politiets Optræden som et Overgreb. Værten Hr. *Rieve* var af Nævningeretten i Haderslev bleven idømt en Bøde paa 50 Mk., fordi der ved et Bryllup, som holdtes paa „Frej“, var blevet skænket Vin til Gæsterne — ikke af Værten, men af Festens Giver, Brudens Fader. Landsretten stadfæstede Dommen, men den 14. Septbr. 1911 ophævede Overlandsretten i Kiel Dommen og frikendte Værten!

— — —

Dette er nogle Blade af de nordslesvigske Forsamlingshuses Lidelseshistorie. Og baade vi og vore Modstandere kan tage Lære af dem. Al den Modgang, vi har mødt, har vi overvundet; et Vidnesbyrd om, hvad vi kan opnaa ved sejt og kraftigt Udholdenhed, ved ikke at opgive vor Ret, i den sikre Overbevisning om, at vi holder os indenfor de af Loven satte Grænser. Ved det store Skamlingsbankemøde den 4. Juli 1844 udtalte Orla Lehmann, at de danske Slesvigere tilsidst vilde vinde frem til Sejr, hvis de tilegnede sig den vanskeligste af alle politiske Dyder: en urokkelig Udholdenhed, der giver Tid men aldrig tabt, og hvis de lærte den vanskeligste af alle politiske Kunster: *at bruge ethvert lovligt Middel, men aldrig noget ulovligt!* Kampen for de danske Forsamlingshuse er et Vidnesbyrd om Rigtigheden af Orla Lehmanns Ord og tillige et Vidnesbyrd om, at vi til en vis Grad har nemmet hans Lære.

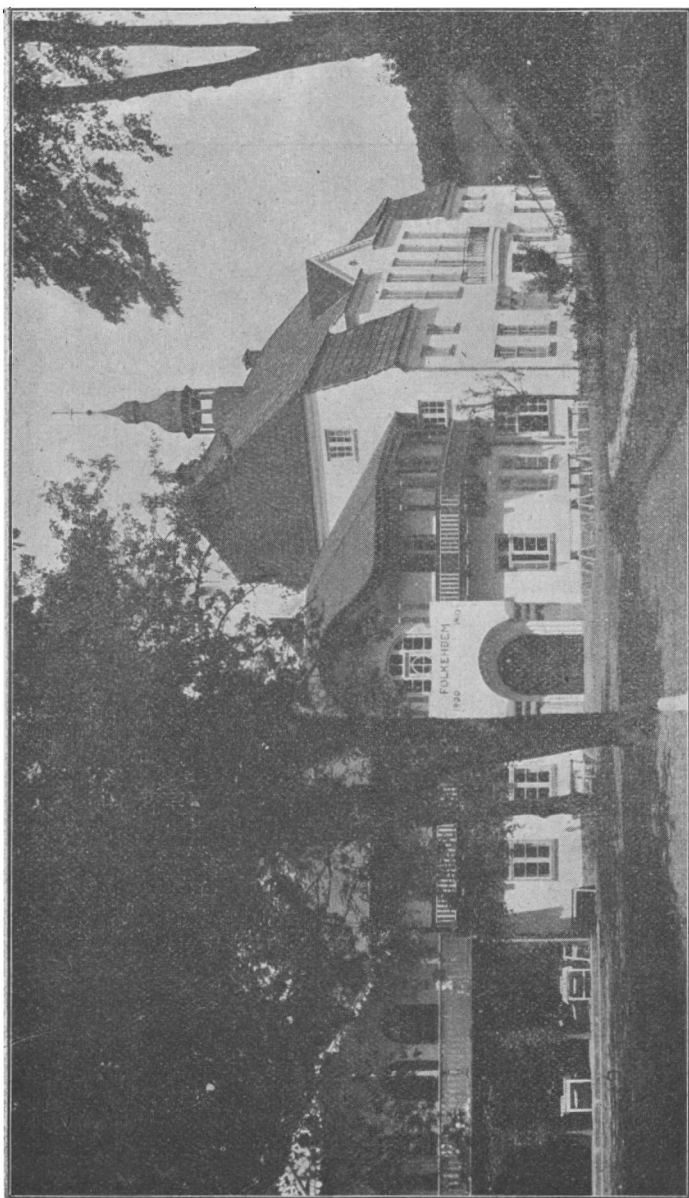
Og vore Modstandere, hvis Felttog mod Forsamlingshusene er en eneste Række af tabte Slag, vil forhaabentlig ogsaa have lært ikke at spille Kræfterne paa et Maal, som de dog aldrig vil naa: at se den nordslesvigske Befolkning opgive, hvad den anser for sin Ret.

Og med ægte jysk Humør og dansk Lune har den danske Befolkning baaret den Modgang, Myndighederne har beredt den. Revnen i Loftet i Forsamlingshuset i Bevtoft, Amtsforstanderens og hans bevæbnede Medhjælperes Kamp imod Kvinderne i „Frej“ osv. har kastet et Skær over Politistyret, som mere end en Gang har faaet den nordslesvigske Bonde til at trække paa Smilebaandet

— — —

Den Udvikling, som Forsamlingshusbevægelsen i Nordslesvig betegner, kan kun vække Glæde og Tilfredshed i hver dansk Mands Sind. Vort første Forsamlingshus, Skrave, var kun ringe og uanseeligt udadtil; det vil være ret betegnende for Udviklingen overfor dette at stille Billedet af vort smukkeste Forsamlingshus, Sprogforeningens Bygning „*Folkehjem*“ i Aabenraa, en Bygning, som selv vore Modstandere maa indrømme, at vi har Grund til at være stolte af. Det er den smukkeste Bygning i Byen, ja maaske i langt videre Omkreds. Den er bygget af en af Danmarks mest fremragende Arkitekter, Hr. *Magdahl Nielsen* fra København, Mønstersationsbyens Arkitekt fra Aarhusudstillingen. Han har bl. a. ogsaa givet Tegning til Fri-menighedskirken i Rødding.

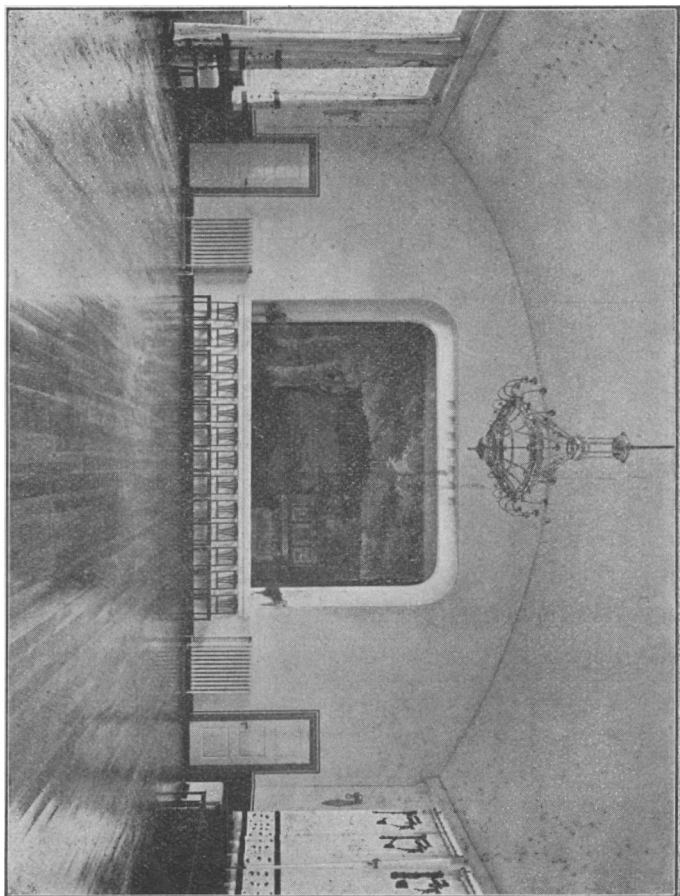
Og til „*Folkehjems*“ Ydre svarer dets Indre. I den smukke Sal er alting sammenstemt til et harmonisk



„Folkhjem“, Aalborg

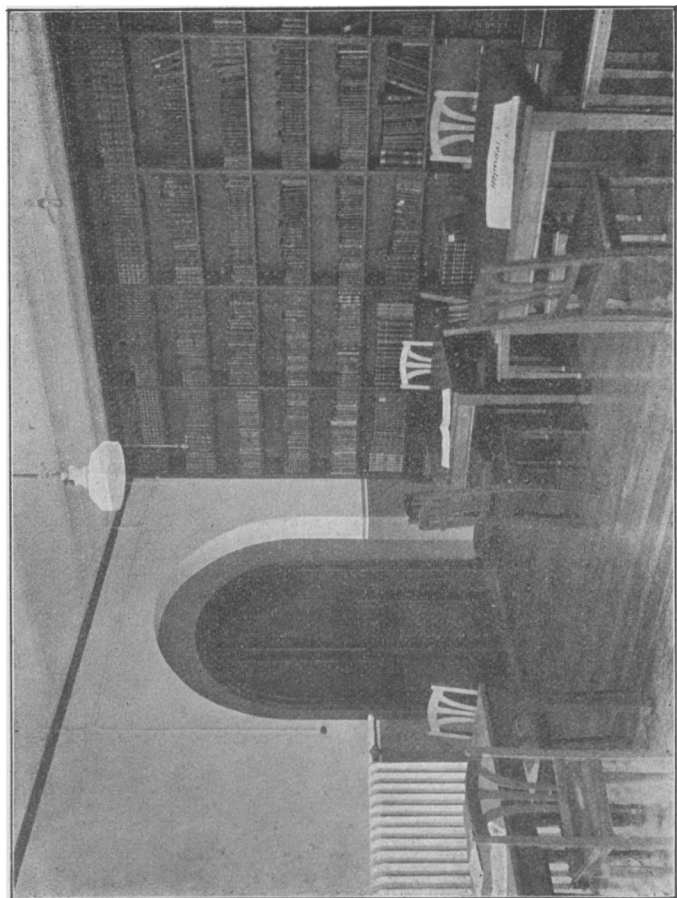
virkende Hele, en Fryd for hvert kunstelskende Øje. Ogsaa de andre Lokaler, Læseværelset og alle Biblioteksrum, er baade praktisk og kunstnerisk udstyrede.

Den store Sal i „Folkkehjem's nye Bygning.



Lægger man overhovedet Mærke til Forsamlingshusenes arkitektoniske Udvikling, vil man snart

opdage, at der stadig er lagt mere og mere Vægt paa at opføre smukke, stilfulde Bygninger, der passer ind i Landskabet; ikke i Lighed med den prunkende Re-



Læsestuen i „Folkehjem“'s nye Bygning.

gerings-„Kraftstil“, som præger alle de nye offentlige Bygninger, som i de senere Aar er blevne opførte i.

Nordslesvig, og som er lidet egnede til at hæve Smagen. Ogsaa paa dette Omraade vil vore Forsamlingshuse virke opdragende og være med til at løse den Opgave, som er stillet os: paa alle kulturelle Omraader i det mindste at staa Maal med og om muligt staa højere end vore Modstandere!

---